

HÜSNÎ VE HZ. ALÎ'NİN *AHİDNÂMESİNİN* SULTAN ABDÜLAZİZ İÇİN YAPILAN BİR TERCÜMESİ

HÜSNÎ AND A TRANSLATION OF THE *AHD-NÂMA* OF HAZRAT 'ALÎ
FOR SULTAN 'ABD AL-'AZÎZ

MEHMET YUNUS YAZICI*

Sorumlu Yazar

Öz

Hiz. Ali'nin Mısır'a vali olarak tayin ettiği Mâlik el-Eşter'e; *Emirname*, *Ahidname*, *Vasiyetname* adlarıyla anılan bir mektup gönderdiği kabul edilmektedir. Hüseyin Hüsnü Paşa, 19. yüzyıl Türk edebiyatında Hüsnî mahlasıyla şiirler yazarak divan tertip etmiş bir devlet adamıdır. Geleneğimizde yer alan bu eseri Hüsnü Paşa Arapçadan Türkçeye çevirmiştir. Mütercim, söz konusu tercümeyle Selânik'te vali olarak görev yaptığı sırada gerçekleştirmiştir. Tercümesini, Sultan Abdülaziz'e sunmasından ötürü "*Terceme-i Ahd-i Azîz*" adıyla isimlendirmiştir. Mezkûr tercümenin neşri, incelenmesi ve Hüsnü Paşa'nın hayatı çalışmamızın konusunu teşkil etmektedir. *Terceme-i Ahd-i Azîz*'in yazma eser kütüphanelerinde ikisi ciltli biri evrak hâlinde olmak üzere üç nüshasına ulaşılmıştır. Araştırmamızın amacı, ulaşılan bu nüshalardan hareketle eserin tenkitli metnini ortaya koyup mezkûr tercümenin umumi bir inceleme ile tanıtılması ve Hüseyin Hüsnü Paşa'nın hayatının arşiv belgeleri ve yeni kaynaklarla yazılmasıdır. Bu minvalde ilk olarak okuyucuyu konuya hazırlamak ve *Ahidname* tercümelerinin önemini vurgulamak maksadıyla Türklerdeki siyasetname/ nasihatname geleneğinin ehemmiyeti üzerinde kısaca durulacaktır. Sonrasında makalenin ilk bölümünde Mâlik el-Eşter ve *Ahidname/ Emirname* tercümeleeri hakkında kısaca bilgi verilecektir. İkinci bölümde Hüseyin Hüsnü Paşa'nın biyografisi yeni bilgi ve vesikalar ışığında yazılacak, ayrıca tertip ettiği *Divan* ve *Manzûme-i Hüsn-i Eser* kısaca tanıtılacaktır. Üçüncü bölüm *Terceme-i Ahd-i Azîz*'in incelemesi hakkındadır. Burada eserin dili, aidiyeti, muhtevası, ismi, sunulduğu kişi üzerinde durulup umumi incelenmesi yapılacaktır. Metin bölümünden hemen önce tespit edilen üç nüshanın tavsifi yapılacak, son bölümde tespit ettiğimiz üç yazma nüshası üzerinden tenkitli metin oluşturulacaktır. Sonuç bölümünde *Ahidname* tercümesinin gerçekleştirilmesinin ardındaki sebepler tarihî açıdan tartışılacak ve eserin bütünündeki kolektif yapı ve ileride yapılabilecek çalışmalar üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Hz. Ali, Hüseyin Hüsnü Paşa, *Ahidname*, Sultan Abdülaziz.

Araştırma Makalesi / Künye: YAZICI, Mehmet Yunus. "Hüsnî ve Hz. Ali'nin *Ahidnâmesinin* Sultan Abdülaziz İçin Yapılan Bir Tercümesi". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 114 (Haziran 2025), s. 401-432. <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1550587>

* Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Osmanlı Türkçesi ve İslami Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, E-mail: mehmetyunusyazici@gmail.com, ORCID: 0000-0003-3817-931X

Abstract

It is accepted that ‘Alī b. Abī Ṭālib sent a letter also known in Turkish literature as *Amr-nāma*, *Ahd-nāma*, and *Vasiyat-nāma*, to Mālik al-Ashtar, whom he appointed as governor of Egypt. Hüseyin Hüsni Pasha was a statesman and poet in 19th-century Turkish literature who wrote his poems under the pseudonym Hüsni and compiled a *dīwān*. Hüsni Pasha translated this work from Arabic into Turkish. He entitled the translation *Terceme-i Ahd-i Azîz* since he dedicated it to Sultan ‘Abd al-‘Azîz. The critical analysis of the translation mentioned above and the biography of Hüsni Pasha constitute the subject of this study. I have located three copies of the above-mentioned translation in manuscript libraries. The present article aims to create a critical text of the above-cited translation based on these copies and, to present the life of Hüsni through archival documents and some previously overlooked sources. In this context, first of all, the importance of the Turkish tradition of political and advisory texts will be briefly discussed prepare the reader for the subject and to emphasize the importance of *Ahdnāma* translations. Afterward, in the first part of the present work, brief information will be given about Mālik al-Ashtar and the translations of *Ahdnāma* in Turkish literature. In the second part, the biography of Hüsni will be composed in the light of some archival documents that have not been used before and, Hüsni’s works will be summarily introduced. The third part is devoted to the analysis of *Terceme*, which consists of the main subject of this study. In this part, a general examination of the work will be made via the language of the work, its attribution to the author, content, title, and the person to whom it was dedicated will be analyzed. Just before the text section, the three identified manuscripts will be described. Finally, a critical text will be provided over the three manuscript copies that we have identified. In the conclusion, the reasons behind the translation of the *Ahd-nāma* will be discussed from a historical perspective and the collective structure of the entire work will be pointed out, as well as further studies on literature.

Key Words: Classical Turkish Literature, ‘Alī b. Abī Ṭālib, Hüseyin Hüsni Pasha, Ahdnāma, Sultan ‘Abd al-‘Azîz.

Giriş

Türklerdeki devlet fikrinin çok güçlü ve canlı bir şekilde yaşayagelmiş olmasının arka planında yatan önemli nedenlerden birisi söz konusu fikrin Türk milletinde teorik bir altyapı ve arkaplana sahip olmasıdır. Bu yapı “Din ü devlet, mülk ü millet” söylemi ile formülleştirilmiş; din, devlet, mülk ve milletin birlikteliğine vurgu yapılmış ve bu vurgu özellikle Osmanlı’da “nizâm-ı âlem” kavramlaştırmasıyla adalete; “devlet-i ebed-müddet” düsturuyla da devamlılığa dayanan bir bütünlük ile kendini var etmiştir. Devletin ilelebet ayakta durması; devleti ve toplumu oluşturan tüm unsurların adaletle, nizamlı, düzenli yönetilmesiyle yakından ilgilidir. Bu yönetimin mümkün hâle gelmesi için de bütün bu unsurlara ait bilginin yöneticilerde bulunması gereklidir. Mezûr bilginin üretimi, öğretilip sürdürülmesi ve yaygınlaştırılması çeşitli biçimlerde gerçekleşmekle birlikte söz konusu bilgiye dair elimizdeki en önemli kaynakların başında yazılı metinler yer almaktadır. Geçmişten günümüze çok geniş bir coğrafyada birçok devlet kuran Türklerin İslam’a geçtikten sonra elimize ulaşan ilk metnin (*Kutadgu Bilig*) dönemin devletin yöneticisine sunulan bir siyasetname olması da tesadüf değildir. Adalet, baht, akıl ve akıbet arasında alegorik bir üslupla diyaloglar üzerinden manzum bir şekilde yazılan bu kitap; edebiyat, ahlâk ve siyaset

birlikteliğinin Türk-İslam edebiyatı geleneğindeki yansımaya tipik bir örnektir. Klasik İslam geleneğinde bir ilim dalı olan ahlakın hem teorik alanı hem de aile ve devlet yönetimi gibi konuları kapsayan pratik alanı; pendname/ nasihatname, emirname, menakıbname, atalar sözü, fütüvvetname, siyasetname, layiha, sefaretname ve ahlâk kitapları başta olmak üzere birçok türe sirayet ederek toplumda geniş bir etki bırakmıştır. Mezkûr türdeki örnekler telif edilmiş olmakla birlikte Arapça ve Farsça başta olmak üzere diğer dillerden tercüme yoluyla da literatüre kazandırılmıştır. Bu eserler, İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an ve hadisten beslenmesinin yanında kadim felsefe kültürünü de tevarüs etmiş, darb-ı mesellerle zenginleşmiş, Arap, Fars, Türk edebiyatlarının felsefi ve edebî temel eserlerini de kullanarak büyük bir külliyyat oluşturmuşlardır. İşte bu gelenek zincirinin halkalarından biri de Hz. Ali'nin Malik el-Eşter'e (ö. 37/ 657 [?]) gönderdiği kabul edilen *Emirnâme* veya *Ahidnâme* adlarıyla anılan ve bir siyasetname/ nasihatname örneği olarak addedebileceğimiz eserdir. Bu eser özellikle Osmanlı'nın son döneminde birçok kez çevirilere konu olmuş ve iki tercüme devrin padişahı ve şehzadesine sunulmuştur. Bunlardan bazıları matbu şekilde hem Cumhuriyet öncesi hem de Cumhuriyet sonrasında müstakillen veya bazı eserler içerisinde basılmıştır. 19. yüzyılda özellikle yoğunlaşan tercüme hareketi devletin o günkü durumuyla doğrudan alakalıdır. Bundan dolayı Hz. Ali'den çağımıza kadar gelen ve siyasetname/ nasihatname geleneğine eklenen *Ahidname* tercümeleri literatürünü tasvir etmek, Hüsnü Paşa ve eserini anlamak için faydalı olacaktır.

1. Mâlik el-Eşter ve *Ahidnâme/ Emirnâme* Tercümeleri

Mâlik el-Eşter, Yermük Savaşı, Cemel Vakası, Sıffin Savaşı gibi tarihî olaylara bizzat katılmış ve Hz. Ali'nin yanında yer alarak çeşitli askerî vazifeler üstlenmiştir. Bunun üzerine Hz. Ali tarafından Mısır'a vali olarak tayin edilmiştir (Özaydın, 1995, 486- 487). *Ahidname*, Eşter'in Mısır'a vali olması üzerine Hz. Ali tarafından valiye gönderildiği kabul edilen bir metindir. Şerîf er-Radî (ö. 406/1015) tarafından düzenlendiği kabul edilen ve Hz. Ali'ye nispet edilen metinlerin toplandığı *Nehcü'l-belâga*'da çok çeşitli emirnameler, ahidnameler, vecizeler ve mektuplar bulunmaktadır (Durmuş, 2006). Söz konusu metin klasik geleneğimizde çeşitli vesilelerle dolaşıma girmiş olan ve bilinen bir eserdir. Bu minvalde defalarca Türkçeye çevrilmiş, çeşitli eserlerde ictibaslar yapılmıştır. Bu tercümeler umumiyetle mensur olarak yapılmışsa da manzum bir örnek de literatürde mevcuttur. Bahis konusu metnin bilinen Türkçe tercümeleri şunlardır:

1- Araştırmacılar Münşî mahlasını taşıyan bir mütercimnin eserinden bahsetmektedirler. Medine'de Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey'in metrukâtından kurulan Mektebetü Melik Abdülaziz'de görülen nüshadan hareketle mezkûr kişinin Akhisarlı Mehmed Münşî (ö. 1591/92) olabileceği tahmin edilmektedir (Ceyhan-Kayaokay, 2018, 53).

2- Eserin başka bir çevirisi, Muhammed el-Feyyûmî el-Buldânî tarafından yapılmıştır. Mütercimnin. Hanefî-Maturidî olduğu ve son dönem İstanbul

medreselerinde müderrislik yaptığı zahriyedeki kayıtlarda mevcuttur. Tercümenin yapılış tarihi 18 Aralık 1826'dır. Eserin girişinde "Emîrû'l-mü'minin ve halîfet-i resûl-i Rabbû'l-âlemîn 'Alî bin Ebî Talib -Kerrema'llâhu vechehu radiya'llâhu 'anh ve 'an cemi'i's-sahâbeti ecma'in- zamân-ı hilâfetlerinde diyâr-ı Mısır'a vâli nasb u ta'yîn ve ol savba tevcih ve irsâl buyurdıkları Mâlik bin el-Hâris el-Eşter en-Nehâî rahimehu'llâh hazretlerine bir mikdâr evâmîr-i 'aliyye ve nevâhî-i seniyyelerini muhtevî vasiyyet ve 'ahdnâmeleridir ki lisân-ı Türkî ile terceme olunur, nâfi' ola." ibaresi bulunmaktadır (Buldânî, Osman Ergin Yazmaları, 259, 2a, 30b). Yazmada Arapça cümlelerin üstü kırmızı keşidelerle çizilmiş ve hemen ardından Türkçe tercümesi verilmiştir.

3. Hüseyin Hüsnü Paşa'nın tercümesi makalemizin konusunu teşkil ettiğinden hakkında ileride bilgi verilecektir.

4- Yenikapı Mevlevihanesi şeyhlerinden olan Osman Selâhaddîn Efendi (ö. 1886) de anılan *Ahidnâme*'yi tercüme etmiştir. Eser, Şehzade Mehmed Reşad için kaleme alınmıştır. Eserin nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Mehmed Reşad bölümünde 759 numaradadır (Ceyhan 10 Ekim 2021; Ceyhan- Elgeren, 2017, 39-42). Söz konusu eser bir yüksek lisans tezine konu olmuştur (Öztürk, 2023). Buldânî tercümesi gibi bu tercüme de Arapça aslı ile birlikte çevrilerek hazırlanmıştır.

5- Mehmed Celâleddîn, aynı metni *Şerh-i Ahd-nâme-i Alî Kerrema'llâhu Vechehu* adıyla tercüme etmiş ve bu çeviri 1304/ 1886 yılında İstanbul'da basılmıştır. Eserin tespit edebildiğimiz yazma nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi Haşim Paşa Koleksiyonu 51/1 numaralı yazmanın derkenarında, aynı kütüphanenin Esad Efendi 3831/1 ve Süleymaniye Yazma Bağışlar 5355/9 numaralarında bulunmaktadır.¹

6- Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde yaşamış velûd bir yazar olan Abdülgani Seniyy Yurtman (ö. 1952) da *Minhâc-ı Hikmet-i İdâre- Ahdnâme-i İmâm Alî* ismiyle *Ahidname*'yi çevirmiş ve mezkûr eser birkaç defa basılmıştır (Ceyhan- Elgeren, 2017, 54).

7- Hüseyin Şevket Efendi (ö. 1952), *Emirname*'yi nazmen ve mealen tercüme ettiğini belirtmiştir. 39 beyit hacminde kaside nazım biçimiyle ve aruzun "mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün" kalıbı ile yazılan ve *Ahidnâme*'nin bilinen tek manzum tercümesi olan bu eser yayımlanmıştır (Avcı, 2015).

8- Mütercimi bilinmeyen bir tercüme Feridun Bey (ö. 991/ 1583)'in *Münşeatü's-selâtin* adlı eserinde Arapça aslı ile birlikte verilmiştir. Eser basma ve üç yazma nüshası tanıtılarak yayınlanmıştır (Ceyhan- Kayaokay, 2018). Tanıtılan nüshaları haricinde eserin tespit edebildiğimiz kadarıyla Beyazıt Kütüphanesi B 3308 numarada ve Süleymaniye Kütüphanesi; Süleymaniye Koleksiyonu 1057/1, Nuruosmaniye Koleksiyonu 791/6 ve 3727/1 numaralarında dört nüshası daha bulunmaktadır.

9- Mehmed Akif Ersoy, Abdülaziz Çaviş'in (ö. 1929) aslen Arapça yazdığı metni *Anglikan Kilisesi'ne Cevap* adı altında çevirmiştir. Bu eserin "İslam Siyaseti" adlı

¹ Bazı araştırmacılar Mehmed Celâleddîn'in Osman Salâhaddîn el-Mevlevî'nin oğlu olabileceğini düşünmektedirler (Ceyhan- Elgeren, 2017).

bölümünde *Ahidnâme*, Çaviş tarafından alıntılanmıştır. Bunun yanında Akif'in bu çevirisi hem mezkûr eserin içerisinde hem de ayrı olarak değişik isimlerle (*Hazreti Ali Diyor Ki: Hazreti Ali'nin Mısır'a Vali Nasbettiği Malik Bin El-Eşter'e Yazdığı Emirnamedir*, Hz. Ali'nin Bir Devlet Adamına Emirnamesi, *Anglikan Kilisesine Cevap*, Hz. Ali'nin Bir Emirnamesi: *el-Evcine fî'l-İslam 'an Es'ileti'l-Keniseti'l-Anglikiyye Anglikan Kilisesine Cevap İsimli Eserden*) ve farklı tarihlerde (1954, 1963, 1987, 2015) basılmıştır.

Ayrıca geleneğimizde bazı yazarlar *Ahidnâme*'den alıntılar yapmıştır. Mesela Gelibolulu Mustafa Âlî (ö. 1600) *Nasihatü's-Selâtin* adlı eserinde kâtipler hakkındaki öğütleri eserine iktibas etmiştir (Tietze, 1979, 139). Ahmed Rif'at Efendi (ö. 1312/1895) *Lugat*'ında, Ali Haydar Bey (ö. 1915) *Nilüfer* mecmuasında, Filibeli Ahmed Hilmi (ö. 1914) *Hikmet* gazetesinde alıntılar veya muhtasar tercümelemler yapmışlardır (Ceyhan- Kayaokay, 2018).

2. Hüseyin Hüsnü Paşa ve Eserleri

Hüsnü Paşa'nın doğum yılı bilinmemektedir. Babasının adı Abdülkerim olup aslen Moralıdır. Feshânede kâtiplik yapmış; Erzurum'da defter-i hâkanî müdürlüğünde iken azledilmiş ve sonrasında vefat etmiştir (Süreyya, 1996, 731). Eşinin ismi Zeyneb (MB.İ, 123, 123), kayınpederinin ismi Ahmed'dir (A.}MKT.UM, 412, 30). Kızı, Fatma Seniye Tunalı'dır ve damadı olan İzzeddin Tunalı meclis-i eytam reisliği ve Meclis-i Mebusan'da Kastamonu mebusluğu yapmıştır (Kuntay, 1944, 241; Kandil, 2020, 81).

Hüsnü Paşa, ilk olarak Pepe Mehmed Paşa'nın (ö.1867) yanında kâtip olarak vazifeye başlamış ardından Zaptiye Meclisi kâtipliği görevinde bulunmuştur. Pepe Mehmed Paşa, Yanya ve Tırhala valiliğine geçince o da paşanın maiyetinde Tırhala kaymakamı olmuştur. Daha sonra terfi ederek mîrimîran olup Tırhala'ya mutasarrıf olarak atanmıştır (Süreyya, 1996, 731). Pepe Mehmed Paşa'nın yanında yetişmesi özellikle onu “meslek-i haff” açısından geliştirmiştir. Vakanüvis Lütfü Bey (ö. 1907), Pepe Mehmed ve Hüsnü Paşa gibi insanların zaptiyede görev almasının beldenin asayişinin sağlanması cihetinden mühim olduğunu dile getirmiştir (İnal, 2000, 979). Kısa zamanda bürokraside yükselmiş; tarih Ağustos 1858'i gösterdiğinde vezirlik tevcihi ile Yanya valiliğine getirilmiştir (A.}MKT.MHM, 138, 52). Ocak 1859'da Girit valisi olmuştur (İ. MTZ.GR, 7, 164). Ocak 1860 tarihinde Selânik valisi, Ocak 1863'te ise Akif Paşa (ö. 1893) ile becayiş yaparak bu sefer ikinci kez Yanya valisi olmuştur (İ.MMS, 17, 712; İ.MMS, 25, 1115). Selânik valiliği sırasındaki birkaç olayı Ali Canip Yöntem (ö. 1967), Hüsnü Paşa'nın maiyetinde çalışan Limnili Mehmet Efendi'den dinlemiş ve bir yazısında bu olayları anlatmıştır. (Sevgi- Özcan, 1995, 158-159) Söz konusu hadiseler Hüsnü Paşa'nın iki ayrı hırsızlık vakasının keskin zekâsıyla çözmesi üzerine aktarılmıştır. Ağustos 1864 tarihinde bu görevinden azledilmiş ve yerine Derviş Paşa getirilmiştir (İ.MMS, 27, 1117). Mehmed Süreyya ve İnal, Ocak 1864 yılında Sami Paşazade Subhî Paşa tarafından yapılan teftiş neticesinde görevinden alınıp bir yıl süreyle mazuliyette kalmasına dair hüküm

verildiğini söylemiştir (M. Süreyya, 1996, 731; İnal, 2000, 979). Ağustos 1864- Ocak 1865 tarihi arasında Rumeli/ Manastır valiliği görevinde bulunmuştur (A.}MKT.MHM, 138, 42; Kunalalp, 1999, 80).² Aralık 1866'da Cezayir-i Bahr-i Sefid, Haziran 1867- Şubat 1868 arasında Hüdavendigâr valisi (A.}MKT.MHM, 371, 30; Kunalalp, 1999, 80), Mart 1868- Eylül 1871 tarihleri arasında Zabtiye Müşiri olmuştur ve bir süre sonra azledilmiştir. Görevinden alınmasıyla yeni müşir olarak Ferik Arif Paşa atanmıştır. Kendisiyle birlikte zabtiye yoklamacısı Arif Efendi 1286 senesi hesaplarında yapılan usulsüzlüklerle alâkalı olarak suçlu bulunmuştur. Hüsnü Paşa sorguya alınmış ve sürülmüştür (Ahmed Lütfi, 1990, 22, 33, 39; Kunalalp, 1999, 80; ŞD., 1279, 31).

Özellikle İstanbul'da zabtiye müşiri olduğu sırada dönemin siyasi- bürokratik çekişmeleri sebebiyle birçok hadisenin içerisinde yer almıştır. Ali Canip, onun İstanbul'u tir tir titrettiğini belirtir. Bu minvalde *Basiret* adlı süreli yayın organına ve oradaki Ali Efendi'ye yaptıklarını *İstanbul'da Yarım Asırlık Vekâyi-i Mühimme* adlı eserinden yazısına aktarmıştır (Sevgi- Özcan, 1995, 156- 157). Ancak bu dönemde daha meşhur bir hadise Ziya Paşa'nın (ö. 1880) *Zafername* adlı eserini kaleme almasıyla gerçekleşmiştir. Kaside nazım şekliyle yazılan bu eser, Ziya Paşa'nın hem toplumsal bir eleştirisi hem de bir mizah ve hiciv metnidir. Ziya Paşa bu metni, dönemin sadrazamı Âli Paşa'yı (ö. 1871) hedef alarak yazmıştır. Daha sonra mezkûr kasideyi tahmis etmiş; ardından da şerh etmiştir. Ancak bütün bu kademeli yazım faaliyeti esnasında eserleri üç farklı kişi yazıyormuş gibi göstermiştir. Bu üç kişi; kaside müellifi olarak Bosnalı Fazıl Paşa (ö. 1882), tahmis eden kişi olarak Hayri Efendi, şarih olarak da Hüsnü Paşa'dır. Ziya Paşa'nın bu üç ismi müellif olarak göstermesi, Âli Paşa'nın yakın çevresini de hedef alarak hiciv dairesini genişletmek istemesindendir. Böylece mezkûr üç isim kendilerine ait olmayan üç ayrı metinle pek hoş olmayan bir münasebet içerisine girmişlerdir. Zira metinler çok hızlı bir şekilde Osmanlı coğrafyasının her yerine yayılmıştır. Hatta Ebuziyya Bey (ö. 1913) *Zafername*'nin birkaç yüz bin nüsha dağıtıldığından bahsetmiştir. Ziya Paşa, Ebuzziya Tevfik, Namık Kemal (ö. 1888) gibi isimlerin bulunduğu Yeni Osmanlılar'a karşı sert tedbirlerinden dolayı Hüsnü Paşa, Ziya Paşa'nın hicvine dâhil olmuştur. Zira Hüsnü Paşa, mezkûr isimlerin kalem oynattıkları *Muhbir* ve *Hürriyet* gibi gazeteleri toplatmak için özel çaba sarfetmiştir. Namık Kemal, Hüsnü Paşa hakkında "Zabtiyede müşir olacak nâ-sezâ teres" ifadesini şiirinde kullanmıştır. Hüsnü Paşa, Namık Kemal'i yurda döndürmek için uğraşmış, Âli Paşa'dan özür dilemesini istemiştir. Hüsnü Paşa'nın mektuplaşmaları neticesinde Namık Kemal yurda dönmüştür ve döndükten sonra Âli Paşa hakkında eleştiri yapmamıştır. Hüsnü Paşa ve Namık Kemal arasında zaman zaman iyi, zaman zaman kötü ve sert bir münasebet husule gelmiştir (Ebuziyya Tevfik, 2019, 165-170; Budak, 2013, 88-89; Özer, 2019).

Sadrazam Âli Paşa'dan sonra Hüsnü Paşa görevinden alınmıştır. Aralık 1871 yılında rütbesi sökülerek Akka'ya gönderilip kalebent olmasına karar verilmiş, Mart 1873'te rütbe iadesi yapıp maaş tahsisi gerçekleşmiş ve Nisan 1874 yılında yeniden Zabtiye Nezareti'ne tayin edilmiştir (İ.MMS, 42, 1735; İ.DH, 664, 46241; İ.DH, 683,

² Fazıl Paşa, Hüsnü Paşa'nın Rumeli valiliği münasebetiyle tarih düşürmüştür. (Duman, 2005, 143).

47574). Mayıs 1873- Nisan 1874, Temmuz- Kasım 1875 arası ikinci kez Hüdavendigâr valisi, Kasım 1875- Nisan 1877 arası üçüncü kez Yanya valisi olmuştur (Kuneralp, 1999, 80). Yanya valisi olduğu sırada 1877 yılında vefat etmiştir. Ali Canip, Hüsnü Paşa'nın Arnavutlar elinden telef olduğunu aktarmaktadır (Sevgi-Özcan, 1995, 158). Fizikî özellikleri tasvir edilirken güler yüzlü, şişman ve orta boylu olduğu dile getirilir (M. Süreyya, 1996, 731). Hüsnü Paşa sert mizacının yanında tasavvufî bir kişiliğe de sahiptir. Rufâî tarikatına mensubiyetini “*Ki zîrâ ben Rufâ'îyim Rufâ'îyim Rufâ'î*” mısraıyla ve “*Cenâb-ı seyyidin cânûb-keş-i dergehidir Hüsnî/ Olupdur çün bana ol yâr hazer eyle Rufâ'iden*” beytiyle şiirlerinde dile getirmiştir (Genç, 2022, 203-205). Emîn Hilmî (ö. 1884) ve Osman Âgâh müşterek bir kaside yazıp Hüsnü Paşa'ya sunmuşlardır. Ayrıca Emîn Hilmî 49 beyitlik, Osman Âgâh ise 34 beyitlik birer kaside daha sunmuşlardır. Bunlara ilaveten Osman Âgâh, Hüsnî için iki kıta sunmuş ve üç tahmis yapmıştır. Mezkûr isimler Hüsnü Paşa ile çeşitli bürokratik yakınlıklar kurmuşlardır (Genç, 2022, 16-17).

Hüsnî bir divan tertip etmiştir. Vakanüvis Lütfü Efendi ve Mehmed Süreyya gibi isimler şiirlerini görüp beğenmiştir (İnal, 2000, 979). İnal, Hüsnî'nin *Divan*'ını gördüğünü söylemiş, nüsha özelliklerinden bahsetmiştir. İnal'ın gördüğü söz konusu nüsha yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır (Genç, 2022). Divanda 99 kaside, 39 gazel, 16 musammat, 4 müseddes, 5 tesdis, 3 muhammes, 4 tahmis bulunmaktadır (Genç, 2022, 30- 38). 14 adet kıta nazmeden Hüsnî, hepsinde çeşitli vesilelerle tarih düşürmüştür. Sultan Abdülaziz için 6 adet kıta yazmış, Rüştü, Avni, Reşit paşalar için de tarih düşürmüştür (Genç, 2022, 39). Tespit edebildiğimiz kadarıyla divanında yer almayan iki tarih kıtası mevcuttur. Bunlardan birisi Hüseyin Avni Paşa'nın ölümüne düşülen tarihtir. Mezar taşına da kazınan bu tarih şöyledir:

“Sipehdâr-ı ulüvvü'l-kadr-i devlet ekrem-i millet

Cenâb-ı Avni Paşa hemdem oldu şâh-ı merdâne

Büyük hizmetler etdi devlet ü dîne bu âlemde

Kıyâsım böyledir kim misli az geldi bu devrâne

Sebât ü istikâmetle olup meşhûr-ı ser-efrâz

Cihân içre geçirdi ömrünü gâyetle merdâne

İdüp fenn-i celîl-i harbde bir hayli eser tedvîn

Delîl-i hayr u nusret oldu elhak sınıf-ı şüc'âne

Bu zâtı tâ ilâ-yevmi'l-kıyâm hayr ile yâd etmek

Hakikat vâcibâtandır cemî'-i ehl-i imâne

Egerçi nâ'il-i aksa'l-murâd oldu velâkin âh

Sürûrî az zamânda oldu tebdîl fart-ı ahzâne

Hüseyin ismindeki sırr-ı azîm âhir olub zâhir

Ana bir Şimr-i sâni-i la'in kâsd etti zulmâne

Bi-hakkı Seyyidü'l-ebrar ilahi eyle lutfunla

Anı Firdevs-i a'lâda sezâ her nev'i ihsâne

Sadîkî Hüsnî eşk-i mâtemiyle yazdı târihin

Şehîden Avni Paşa erdi izz-i vasl-ı cânâne” (Pakalın, 1941, 68).

Divanında yer almayan başka bir kıtası hicrî 1292 (m.1875) tarihini taşımaktadır. Günümüzde Sokullu İlköğretim Okulu olarak hizmet veren bina dönemin Üsküdar Askerî Rüşdiye Okulu (Toptaşı Askerî Rüşdiyesi)’dur. Aziz Bey (ö. 1918)’in talik hatla yazdığı kitabe şöyledir:

“Hazret-i Abdülazîz Hân-ı ma'ârif-pîşenin

Mülkün istikbâlini te'mîndir ümniyyesi

Anın için açdı yer yer muntazam rüşdiyyeler

Ne Sitanbul u ne Bâğdâd kaldı ne Sûriyyesi

Nakd-i vakti sarf idüp gel cem'-i zâd-ı dâniş it

Harc-ı âlemdir ucuzdur şimdi vezni kıyyesi

Hâme-i tâz-ı vatan Hüsnî didi târihine

Feyz ü sa'yün menba'idır askerî rüşdiyyesi” (Haskan, 2001, 931-932).³

Hüsnî'nin başka bir manzum eseri mesnevî nazım biçimiyle yazılan ve tamamen ahlâki- didaktik bir muhtevaya sahip olan *Manzûme-i Hüsn-i Eser*'dir. Eser, Ak ve Durmaz tarafından yayınlanmıştır (Ak, 2018; Durmaz 2018). Hüsnî, eserini birkaç kısma ayırarak kurgulamıştır. İlk 119 beyitte her beytin ilk mısraı “Bir kişi ki” ifadesiyle başlamaktadır. Bu ifadenin sonrasında aynı mısradaki insanın bir hasleti, ahlâkî durumu, davranışı zikredilmiştir. Beytin ikinci mısrasında ise bu durumun neticesi verilir. Müellif, bu bölümden birkaç beyit sonra hangi davranışın beğenilen, övülen, hangisinin beğenilmeyen olduğunu sıraladığını söylemiştir. Bundan sonraki kısmın başında Hz. Âdem'in yaptığı hata sonucunda cennetten sürülmesinden bahsedilir ve söz yine ahlak mevzuuna getirilir. İnsanın sahip olması gereken ahlâki meziyetler sıralanır. Böyle bir kimse varsa ona hürmet göstermek ve ondan himmet beklemenin doğru olduğu söylenir. Ardından peygambere bağlılık ve dua bölümü ile eser sona erer.

3. *Terceme-i Ahd-i Azîz*

3.1. Eserin Genel Özellikleri

Hüseyin Hüsnü Paşa eserinin girişinde Selânik valisi olduğu sırada tercümeyi gerçekleştirdiğini; “...hâlâ Selânik vâlisî Hüseyin Hüsnî kulları” ifadesiyle söylemiş ve tercümesinin isminin *Terceme-i Ahd-i Azîz* olduğunu; “...ikmâl-i emr-i cemîl-i tercemesine ve *Terceme-i 'Ahd-i Azîz* nâmıyla tesmiyyesine” ifadeleriyle dile

³ Kaynaklardan iktibas edilen her iki şiirde de bazı okuma hataları giderilmiştir.

getirmiştir (Hüsnî, AE Şerhiyye, 632, 3b). Bu ifadelerin öncesinde ise eseri Sultan Abdülaziz'e sunduğunu belirtmektedir. Yukarıda da değindiğimiz üzere Hüsnü Paşa Ocak 1860'da Selânik valisi olmuştur ve Ocak 1863 tarihinde görevinden ayrılmıştır. Abdülaziz'in tahta çıkışı ise Haziran 1861'dir. Bu tarihlere binaen Hüsnü Paşa tercümesini Haziran 1861- Ocak 1863 tarihleri arasında gerçekleştirmiş olmalıdır. Hüsnü Paşa, Abdülaziz'e tercümesini sunarken “...*hazret-i hilâfet-penâhîleri olmak üzere tab u neşrine müasade-i maâli âde-i seniyye bî-dirîğ ü şâyân buyurulmak niyâz u temennîsiyle*” ifadelerini kullanmış ve tercümesinin basılması isteğini takdiminde zikretmiştir. Hüsnü Paşa'nın tercümeyi gerçekleştirmesinin iki ana nedeni mevcuttur. Bunlardan ilki Arapçasından herkesin istifade edemeyeceği için faydasını umuma yaymaktır. İkincisi ise bu eserden toplumun hem yönetici hem de yönetilen kesiminin çeşitli yönlerden fayda sağlamasıdır. Tam bu sebepleri belirtirken Hüsnü Paşa burada cümle arasına bir ifade yerleştirmiştir. Söz konusu ifade şöyledir: “*ve milel-i muhtelif-e-i mütenevvi'a üzerine bir müddetden berü hâsıl olan efkâr ve mu'âmelât-i ta'assubîyyenün tahakkuk-ı butlânına hüccet olacağı bedihî vü 'iyân olmasıyla...*”. Bu ifadeler aslında dönemin en canlı meselelerinden biri olan gayr-i müslimler ve hakları mevzuu üzerine söylenmiş olmalıdır. Zira “*milel-i muhtelif-e-i mütenevvi'a*” terkiibinden kasıt çeşitli azınlıklardır. Bu kesime gösterilen ayrıcalıklar neticesinde toplumda bazı fikirler hâsıl olmuştur.

Abdülaziz dönemine gelinmeden önce Tanzimat ve Islahat Fermanları ilan edilmiştir. Hatta Abdülaziz'in saltanatı yıllarında çeşitli dönemlerde sadrazamlık yapan Âlî Paşa döneminde Islahat Fermanı hayat bulmuştur. Mütercimim hayatı kısmında değindiğimiz üzere Hüsnü Paşa, Âlî Paşa'nın has adamlarındandır ve bu yüzden Ziya Paşa'nın *Zafernâme*'sine dâhil olmuştur. Abdülaziz tahta çıktığında ıslahat programlarına devam ederek bir ferman yayınlamış, eski hükûmeti korumuş, ırk ve mezhep ayrılıklarını gözetmeden adli eşitlikleri koruyacağı vaadini dile getirmiştir (Küçük, 1998). *Terceme-i Ahd-i Azîz*'de de bu duruma mutabık olarak şu ifadeler dikkat çekmektedir: “*Zîrâ re'âyâ iki sınıfdır. Bir sınıfı dîn karındaşun ve bir sınıfı hilkatde nazîr ü mislindir ve bunlarda zelle vü kusûr çok vukû' bulur ve anlar için 'ilel 'arız olur ve ellerinden kasd u hatâ zuhûr ider. Ancak sen Allahu 'Azîmü's-şân'un 'afv u magfiretinden sana i'tâ olunmasını sevdiğün ve taleb eylediğün kadar 'afv u safhını anlara dahı vir*”. Bu ifadelerde halkın müslim ve gayr-ı müslim olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir. Onların hata ve günahlarının hoş görülmesi gerektiğinin vurgusu vardır. Osman Selâhaddin Efendi, Buldânî, Hüsnü Paşa tercümelerini 19. yüzyılda yapmış, Mehmed Celaleddin'in *Ahidnâme* tercümesini de ihtiva eden *Münşeât-ı Feridûn* yine aynı yüzyılda basılmıştır. Bu durum yukarıda bahsettiğimiz ıslahat programlarıyla münasebeti olmasının yanında devletin gidişatına gösterilen bir reaksiyon olarak da okunmalıdır. Bu açıdan bakıldığında mütercimlerin bu eseri bir ıslahat risalesi/ lâyihası olarak görmüş oldukları söylenebilir.

Hüsnü Paşa mukaddimede *Münşeât-ı Feridûn* (*Münşeâtü's-Selâtîn*) adlı münşeât mecmuasını mütalaa ettiğini ve bu okumaları esnasında Hz. Ali'nin Mâlik b. Hâris'i Kahire'ye vali olarak atadığı zaman gönderdiği bir vasiyetname yazdığını söylemiştir. Arapça olan bu eserden herkesin faydalanamayacağını düşünmüş ve onu Türkçeye tercüme etmeye karar vermiştir. Böylece memur ve asker sınıfı bu tercümeden

yararlanabilecektir (Hüsnî, AE Şeriyeye, 632, 3a-3b). Literatür kısmında bahsettiğimiz tercümelerden biri mezkûr münşeatin baskılarının birinde Arapçasıyla birlikte bulunmaktadır. *Münşeâtü's-Selâtin* hicri 1264- 1275 yılları arasında iki baskı yapmıştır (Özcan, 2006, 20-22). İstanbul'da Dârü't-Tıbâati'l-Âmire matbaasında h. 1274 (m. 1857/1858) yılında yapılan baskının derkenarında müellifi belirsiz *Ahidname* tercümesi bulunmaktadır (Feridun Ahmed, 1274, 41-60). Bu tarihler bize Hüseyin Hüsnü Paşa'nın tercümeyi gerçekleştirdiği tarihten önce *Münşeâtü's-Selâtin*'in baskısında (Hüsnü Paşa'nın mütalaa ettiği eser) bir *Ahidnâme* tercümesi olduğunu göstermektedir. Hüsnü Paşa elbette bu *Münşeât*'ı tercümeyi ihtiva etmeyen bir yazma veya basma nüshadan (1264 baskısı) mütalaa etmiş olabilir. Onun bu metni tercümesi etmesi hususunda akla gelen bir başka ihtimal ise 1274 yılında yapılan *Münşeât* baskısını dolayısıyla tercümesini görüp tercümeyi beğenmemesi olabilir. Hüsnü Paşa'nın -tercümeyi görmüş olsun veya olmasın- kaynak metninin *Münşeâtü's-Selâtin*'de bulunan nasihatname sureti olduğu açıktır.

Eser, hem yöneticinin iyi bir ahlâka sahip olması için neler yapması gerektiğine hem de devlet yönetimine dair tavsiyeler taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında *Ahidname* hem bireye dair ahlaki- didaktik öğeler taşıması bakımından bir nasihatname hem de devlet yönetimine dair öğütler barındırmasından ötürü bir siyasetname hüviyetindedir.

Ahidname'de sistematik bir akış ve başlıklandırma yoktur. Eserin muhtevası temas ettiği konulara nispetle şu şekilde başlıklara ayrılabilir: Günahlardan kaçınmak, ibadet, farz ve sünnete uymak, nefsi kontrol; valinin toplumla ilişkisi; idare altındaki Müslüman olan ve olmayan halka iyilikle muamele ve merhamet; karar alırken acele etmemek, karar verirken duygu durumunu kontrol etmek; adaleti sağlarken gerekli araştırmayı yaparak toplum tabakalarını gözetmek; kusurların örtülmesi ve insanlara dair kötü duygular uyandıran şeyler; yöneticinin kimlerle münasebet kurması gerektiği; halkla valinin ve toplumdaki tüm sınıfların birbirleriyle münasebetinin nasıl olması gerektiği; valinin yakın olduğu kişilerde bulunması iktiza eden özellikler; valinin maiyetindekilerin nasıl davranması gerektiği ve bunların (asker, hâkim, vergi tahsildarı) seçimi; verginin miktarı ve gayesi; kâtip seçimi ve kâtiple olan münasebet; tüccarlarla olan münasebet; muhtaç olan halk kesimi ile olan münasebet ve bu kesimin hakları; idare altında bulunan insanların gözetimi; kamu malının adaletli kullanımı; savaş ve barış durumunda ne yapılması gerektiği ve haksız kan dökmenin mahzuru; kibir, övgü, başa kakma, işi zamanında yapmak, eline, beline, diline sahip olmak. *Ahidname*'de konu akışı ahlaki öğütlerle başlamış ve yine ahlaki nasihatlerle sona ermiştir. Bu öğütler arasında ise -metnin büyük bölümünü teşkil eden- devlet yönetimine dair talimat ve uygulamaların nasıl olması gerektiğine dair tavsiyeler bulunmaktadır.

3.2. Yazarın Üslubu ve Seci Kullanımı

Eserin genel olarak dili basittir fakat Arapça, Farsça kelime ve terkiplerin yoğun olarak kullanıldığı mukaddime kısmında secili ifadeler ve terkiplere çokça yer

verilmiştir. Örneğin eserin hamdele bölümünde Hüsnî pek çok yazarın yaptığı gibi “bî-hadd ve lâ- yu‘ad” kelimeleriyle sec‘-i mutarraf yapmıştır: “*Farîza-i hamd-i bî-hadd ve şükr ü senâ-yı lâ-yu‘ad*”. Devamındaki ifadelerde ise “mahbûb, mergûb, matlûb, mashûb, mensûb” kelimeleriyle sec‘-i mütevâzî yapmıştır. Aynı zamanda bu ifadeye yedi kelimeye çıkan Farsça izafet kesresiyle yapılan tamlama mevcuttur: “*ol hubb-ı hakîk-i hazret-i Mevlâ ile mahbûb ve izz-i vesîk-i mukârenet-i celîle-i zât-ı pâk-i Kibriyâ ile mergûb ve... vücûd-ı Mahmûd-ı ind-i Sübhânide gâyet matlûb ve sunûf-ı esrâr ve kemâlât-ı cüz‘iyye ve külliyye-i Rabbâniyyeyi mashûb ve her bir cevher-i ferd-i nutk-efsah ve eblagı lutfen ve ma‘nen gencîne-i hükm-i gaybiyye-i İlâhiyyeye nisbet-i şahiha ile mensûb*”. Hüsnü Paşa’nın yaptığı seci türlerinden birisi ise sec‘-i mütevâzîdir. Aşağıdaki örnekte söz öbeklerinin sonunda bulunan “tahfif ider- tahsîs idüp” ifadelerinde sadece vezin birliği bulunmaktadır: “*kavmin ağırlıklarını Cenâb-ı Allâh bî-şekk tahfif ider ve ashâb-ı hâcât için dahı sana bedel bir meclis tahsîs idüp...*”.

Mukaddimeden sonraki bölümde tercüme kısmı başlamaktadır. Bu kısım mukaddimeye nazaran daha sade bir dille kaleme alınmıştır. Hüsnü Paşa burada da Türkçe fiiller ve ekler vasıtasıyla bazı yerlerde seci bazı yerlerde ise aliterasyon yaparak metnine ahenk katmıştır: “*Ba‘dehu nâs beyninde hükm etmek için kendüsine umûr-ı müzâyaka virmeyen ve muhâsamada gazaba gelmeyen ve mütemâdî zillet çekmemiş olan ve hakkı fark itdiği vakte haksızlığa haml itmeyen ve nefsinî tamâ‘a meyl itdirmeyen ve gâyet-i umûrî anlamaga sa‘y eyleyen ve şübehâtı hakka tevfiğ ile hakikat-ı hâlî istihrâc idebilen ve hüccec üzerine hükm-i umûr iden ve mürâca‘at-ı hasmda maglûb olmayan ve hakâ‘ik-ı umûrî zâhire çıkarmakda sabr idici bulnan ve beyân-ı hükmde ziyâde togrı olan ve kesret-i teşvîk ü tergîbe meyl eylemeyen ve re‘âyâ beyninde ve kendi nefsinde efdal olan zâtı hükme ihtiyâr eyle*”. Eserin giriş bölümünde özellikle bir kişiye övgü yapılacağı zaman terkipler uzamıştır. Sultan Abdülazîz’in övüldüğü bölümde ve Farsça usulüyle birleşik sıfat yapılmış ve bunlarla ses uyumu sağlanmış Arapça ve Farsça terkipler birlikte kullanılmıştır: “*mihr-i cihân-efrûz-ı bî-mânendi ve bedr-i münîr-i ‘adîmü’n-nazîr-i kudsiyân-pesendi*”. Eserin diline genel olarak bakıldığında tercümenin Osmanlı’nın yönetici sınıfının yararlanabilmesi maksadıyla yapıldığı söylenebilir.

4. Terceme-i Ahd-i Azîz Nüshalarının Tavsifi

4.1. Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Şeriyeye Koleksiyonu, Numara 632.

Dijital katalog bilgilerine göre 248x148- 165x78 mm boyutlarındadır ve 22 varâğa 19 satırla sülûs harfle istinsah edilmiştir. Eserin zahriyesinde “Hazret-i ‘Alî efendimizin Mısır’a vâlî ta‘yîn buyurdukları Mâlik İbn Hâris nâm zâta yazdıkları emrnâme-i âlî-i nesâ‘ih-âminin tercümesidir ki Selânik vâlî-i esbakı Hüseyin Hüsnî Paşa tarafından Sultân ‘Abdülazîz Hân nâmına yazılıp ‘*Terceme-i Ahd-i ‘Azîz*’ tesmiye eyledikleri kitâbdır.” ifadesi bulunmaktadır. Bu kaydın ardından talik hatla yazılmış ve Hz. Ali’yi öven Farsça bir şiir bulunmaktadır. Eserin sonuna eserle aynı hatla (sülûs) yazılmış Hüsnî’ye ait on iki bendlik bir müseddes eklenmiştir ki bu müseddes

Hüsnî'nin divanında da mevcuttur. Müseddesin onuncu bendinde “Eyledim *Terceme-i 'Ahd-i 'Azîz'e cür'et*” mısraı bulunmaktadır. Bu şiirden sonra yine Hüsnî'ye ait rika hatla yazılmış Farsça Hz. Ali'yi öven bir şiir bulunur. Kitabın başı ve sonunda Ali Emiri'ye ait vakıf mühürleri bulunmaktadır. 1b ve 2a sayfasında duraklar altın yaldızlıdır. Eserin tamamı altın yaldız cetvel içerisindedir. 1b'deki serlevhada altın yaldızlı adi tezhip vardır. Nüshada rabita ve sah kayıtları mevcuttur. Hicri 27 Şevval 1281 (25 Mart 1865) tarihinde istinsah edilmiştir. Tenkitli metinde “A” remiziyle gösterilmiştir.

4.2. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, Numara 2684.

Dijital katalog bilgilerine göre 236x137 mm boyutlarında 22 varağa 13 satırda talik hatla istinsah edilmiştir. İstanbul Darülfünunu Kütüphanesi ve İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi mühürleri vardır. Kahverengi cilt içerisindedir. “İ” remiziyle gösterilmiştir.

4.3. Süleymaniye Kütüphanesi, Hoca Ali Rıza Bey Koleksiyonu, Numara 95.

81x56 santimetrelilik iki büyük yaprağa istinsah edilmiştir. İlk varak çift sütunlu, ikinci varak tek sütunludur. Ali Emiri nüshasındaki müseddes bu nüshanın da sonunda kayıtlıdır. Rika hatla istinsah edilmiştir. İlk varanın ilk sütunu 79, ikinci sütun 82 satırdır. “R” kısaltmasıyla gösterilmiştir.

5. Metin

Bi'smi'llāhi'r-Rahmāni'r-Raḥīm

[A 1b] [İ 1b] [R 1] “الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ”⁴ ve mā tevfiķi ve i'tişāmī fi-küllī ḥālīn illā bi'llāh. Farīza-i ḥamd-i bī-ḥadd ve şükür ü senā-yı lā-yu'ad ol mükevvin-i kā'ināt ve müzeyyin-i arzīn ü semāvāt bi-mā şun'ia fihimā min envā'i 'acāibi'l-mašnū'at ellezī lā-yukadderu en yetahayyele keyfiyyete şun'ihī eḥadun mine'l-maḥlūkātī ve mufaḍḍilī'l-insāni sevā'un kāne 'alā-sā'iri'l-mevcūdātī ev beynehum ba'dihim fevka ba'zin derecātī ve mu'īni's-subulu'r-ruşdi ve's-sedād li-'umūmihim ve ḥuşūşihim bi-tenzīli āyātī'l-beyyinātī ḥazretlerine kemāl-i luṭf ü iḥsāniyla lā'ik-ı kabūl olacaḳ derecede taḳdīm ü ifā ve tuḥfe-i [İ 2a] dūrūd-ı maḡfired-nümūd-ı nā-ma'dūd şalāt ü selām ol ḥubb-ı ḥaḳīḳ-i ḥazret-i [A 2a] Mevlā ile maḥbūb ve 'izz-i veşīḳ-i muḳārenet-i celīle-i zāt-ı pāk-i Kibriyā ile mergūb ve şeref-şudūr-ı emr-i daḳīḳ-i “kūn”de mücerred vūrūd, vücūd-ı Maḥmūdī⁵ 'ind-i sübhānide ḡayet

⁴ Araf Suresi 43. ayetten kısmi iktibas: “(Cennette) onların altından ırmaklar akarken, kalplerinde kinden ne varsa hepsini çıkarıp atarız. Ve onlar derler ki: “Bizi bu nimete kavuşturan Allah'a hamdolsun! Allah bize bahşetmeseydi biz kendiliğimizden elde edemezdik. Hakikaten rabbimizin elçileri gerçeği getirmişler.” Onlara, “İşte size cennet. Yapmış olduğunuz iyi amellere karşılık o sizin oldu” diye seslenilir.”

⁵ vücūd-ı Maḥmūdī: Muhammedi İ.

maṭlûb ve şunûf-ı esrâr ve kemâlât-ı cüz’iyye ve külliyye-i Rabbâniyyeyi maşhûb ve her bir cevher-i ferd-i nuṭk-efşâh ve eblağı lutfen ve ma’nen gencîne-i hükm-i ğaybiyye-i İlâhiyyeye nisbet-i şaḥîḥa ile mensûb olan cenâb-ı şâri’-i şer’-i mübîn ellezî yağlibu satvetu şer’atuhu ‘alâ-kâffeti’l-ḥâlifine. Mâ dâme ummetuhu yetemessukûne me’a şidki niyyetin bi-hablihe’l-metîn ve yahkumûne bihâ kulle emrin ba’de mâ ḥaşale lehumu’l-yakîn. A’nî bihi Muḥammedi’l-Muştafa’l-Emîn efendimiz ḥazretlerinin rūḥ-ı vuzûḥ-ı pür-fütûḥ-ı aḳdes ü muḳaddes ü münevverlerine ve bi’t-tebe’⁶ “أصحابي كالنجوم بأيهم اقتديتم اهتديتم” ḥadîs-i şerîfiyle mevşûf olan âl ü evlâd ve aşḥâb-ı ṭâhirîn ve muḳtedâ-yı ‘ibâd-ı müslimîn ellezînehum ‘inde Rabbihim [A 2b] maḳbûline ve fî sa’yihim [İ 2b] meşkûrine ve bi-tekrîmihi mübeşşirine efendimiz ḥazretâtının ervâḥ-ı ḳudsîyyelerine ‘arz ve ihdâ kılındıktan sonra şu vechle tezyîn-i zeyl-i dîbâce-i risâle-i merâma ibtidâr olunur ki sipihr-i ḥilâfet-i İslâmiyye vü ‘Osmâniyyenin mihr-i cihân-efrûz-ı bî-mânendi ve bedr-i münîr-i ‘adîmü’n-naẓîr-i ḳudsiyân-pesendi şevketlü ḳudretlü ‘azametlü meḥâbetlü velîni‘met-i bî-minnetimiz, ḳurre-i ‘uyûn-ı iftiḥârımız es-Sultân İbnü’s-Sultân İbn es-Sultân⁷ü’s-Sultân ‘Abdü’l’azîz Ḥân eyyede’llâhu Meliku’l-Mennânu ve enâlehu’l-ḥayra ve’n-nuşrete ve’t-tevfîḳa fî külli ḥînin ve ân efendimiz ḥazretlerinin ‘aşr-ı ma’delet-ḥaşr-ı mülkdârleri duḥûr u ezmân-ı sâlifeniñ güzîde-i nâdîdesi olduğı ve kâffe-i bendegân-ı şıdḳ-nişân-ı ḥazret-i tâc-dârîlerinin mevkûl-i ‘uhde-i ḥamiyyet ü dirâyetleri olan⁸ umûr-ı cüz’iyye ve külliyye-i mülkiyye ve şunûf-ı ra’iyyeniñ vefḳ-ı rızâ-yı Cenâb-ı Aḥmedî ve tıbaḳ-ı hüdâ-yı necât-intimâ-yı ḥazret-i yârân-ı Muḥammedî⁹ üzere idâre ve temşîyyeti ğâyet-i âmâl ve ümniyye-i celîle-i [A 3a] ḥazret-i¹⁰ pâdişâhîleri bulunduğı ma’lûm-ı ‘âlem ü ‘âlemiyân ve mecmû’a-i nefîse-i [İ 3a] Münşe’ât-ı Ferîdün’uñ bi’d-defa’ât mütâla’asına şarf-ı ba’z-ı evḳât itdikce bâb-ı ḥikem-me’âb-ı medîne-i ‘ulûm-ı Rabbânî¹¹ ve me’ânî-i¹² nokṭa-i aşl-ı kemâlât-ı ledüniyye-i Sübhânî ve ‘ayn-ı laḥm ve ‘ayn-ı dem¹³ ve ibn-i ‘amm-ı cenâb-ı a’zam ve ekrem-i ḥulḳ-ı Raḥmânî, şîr-i dilîr-i ‘adüvv-tedmîr-i Şamedânî a’nî bihi Cenâb-ı ‘Alî İbn Ebî Tâlib en-Nürânî efendimiz ḥazretlerinin Mâlik İbn el-Ḥârîs’i belde-i cesîme-i Mısr-ı Ḳâhire-i ma’rûfeye vâlî naşb u ta’yîn ve tab’iyyetleri hengâmında ‘ahden ve ta’lîmen ve tenbîhen taşîr ü i’tâ buyurdıkları vaşîyyet-nâme-i maḥşûş u hidâyet-manşûş-ı cenâb-ı Ḥayderânelerine ‘arîz u ‘amîḳ ve ber-vech-i tedḳîḳ ḥaşr-ı nazar-ı şamîmiyy-i diḳḳatle ekşer luġât-ı nâdireyi, belâġat-ı bâhireyi ‘Arabîyyesiniñ ḥall-i eşḳâl-i me’ânî ve nikât-ı cemîle-i ḥikmet-şâmile-i tettebbu’-ı kütüb-i keşîre-i luġâta mevkûf olmaḳdan nâşî herkes ḥaḳḳıyla müstefîd olamayacağı mişillü [A 3b] tercemesi ḥâlinde kâffe-i ḳavânîn-i mevcûde-i ezmîne-i sâlife vü ḥâliyye, mülkiyye vü cünüdiyye¹⁴

⁶ Ashabım yıldızlar gibidir, hangisine uyarırsanız hidayeti bulursunuz: Acluni, “Keşfü’l-Hafâ”, 1/141 (HADİSVERİTABANI, 22.08.2024).

⁷ İbn es-Sultân: -İ.

⁸ Olan: evân İ.

⁹ ve tıbaḳ-ı hüdâ-yı necât-intimâ-yı ḥazret-i yârân-ı Muḥammedî: -İ.

¹⁰ celîle-i ḥazret-i: ḥazret-i celîle-i İ.

¹¹ Burada; “Ben ilmin şehriyim, Ali onun kapısıdır.” mealindeki hadis hatırlatılmıştır. Hadisin edebiyatımıza yansımaları hakkında bk. (Sarıkaya, 2004, 46-50).

¹² ma’nâ-yı me’ânî-i İ.

¹³ Bu kısımda “Senin etin etim, kanın kanımdır.” mealindeki hadis hatırlatılmıştır. Hadisin edebiyatımıza yansımaları hakkında bk. (Sarıkaya, 2004, 50- 54).

¹⁴ cünüdiyye: -İ.

taḳdīmen ve tercīhan **[İ 3b]** infāz-ı¹⁵ aḥkām-ı mes‘adet-encāmına i‘tinā olunacak memālīkīn her şınf-ı me‘mūrīn ve ‘askeri ve sekene ve arzīsī min-küllī’l-vücūh ḥüsn-i sülūk ve terbiyyet ve istiḳāmet ve emniyyet ve ma‘muriyyet kesb idecegi ve milel-i muḥtelife-i mütenevvī‘a üzerine bir müddetden berü¹⁶ ḥāşıl olan efkār ve mu‘āmelāt-i ta‘aşşubiyyeniñ taḥaḳḳuk-ı butlānına ḥüccet olacağı bedīhī vü ‘iyān olmasıyla bu ‘abd-i ednā vü ‘āciz ve kıllet-i biḍā‘a vü ehliyyeti bārız ḥālā Selānīk vālīsī Hüseyñ Hüsñī kulları, mücerred şiddet-i şıdk u ‘ubūdiyyet ü ḡayretle ‘avn ü ‘ināyetü’l-İlāhiyye ve himmet-i rüḥāniyyet-i Ḥazret-i Ḥayderiyyeye tevessül ve istinād ile te‘diben ve ta‘zīmen elfāz-ı kātībāneden berī olarak bu kerre ber-vech-i ātī bi-‘ibāretihā¹⁷ bed‘en ve ikmāl-i emr-i cemīl-i tercemesine ve *Terceme-i ‘Ahd-i ‘Azīz* nāmıyla tesmiyyesine teyessür-i¹⁸ [A 4a] mufaḳḳıyyet-i ‘ācizānemden tolayı dergāh-ı icābet-penāh-ı Cenāb-ı Rabb-i ‘Azīz-i Zū’l-Kerem ve bārgāh-ı ‘ālem- **[İ 4a]** penāh-ı Ḥabīb-i Ekrem ve Cenāb-ı Ḥayder-i Muḥterem’e mütezarri‘āne ‘arz-ı mezīd-i şükrāniyyet ve nişāne-i yegāne-i zamān-ı ‘adālet-beyān ḥazret-i ḥilāfet-penāhīleri olmak üzere ṭab‘ u neşrine müsā‘ade-i ma‘ālī-‘āde-i seniyye bī-dirīḡ ü şāyān buyurulmak niyāz u temennīsīyle min-ḡayri ḥaddin taḳdīme cūr‘et ü cesāret eyledim.

Minke’l-hidāyetu yā Ḥādī ve yā Kerīmu

İhdinā bi-faḍlike ilā-sirāṭike’l-mustakīmi

Cenāb-ı Ḥaḳḳ’ın kullı emirü’l-mü‘minīn ‘Alī ḥarācını cibāyet ve düşmeniyle cihād ve ahālīsini işlāḥ ve bilādını i‘mār için Mālik İbn el-Ḥāriş’i belde-i Mışr’a vālī ta‘yīnlerinde anıñla itdiği ‘ahdde emr eyledi ki: “Taḳvā ve ṭā‘at-ı İlāhiyyeyi ihtiyār ve Kitābu’llāhda ḥiç eḥād anlara ittībā‘ itmeksizin sa‘īd ve anları inkār ve idā‘a itmeksizin şaḳī olmadığı ferā’iz ve sünenden emr olındığı şeylere imtişāl eyle. Yed [A 4b] ve ḳalb¹⁹ ve lisānıyla Cenāb-ı Ḥaḳḳ’a nuşret ya‘nī **[İ 4b]** ‘ibādu’llāha yed ü ḳalb ve lisān-ı şıdkla mu‘āvenet ide. Zīrā Cenāb-ı Ḥaḳḳ celle ismuhu zātına nuşret eyleyene nuşret ve i‘zāz eyleyene ‘izzet itmege kefālet-i ḥaḳīkiyye ile tekeffül buyurmuşdur ve nefsinin ḥīn-i ḡalebe-i şehevātında kesr ü teskīnine ve ḥavf u ḥaşıyeti ḥālinde rifḳ ü ri‘āyetine dıḳḳat eyleye. Zīrā nefis, Cenāb-ı Ḥaḳḳ’ın rahmet itdiği zātdan ḡayrısını isā‘ete emr idicidir.”²⁰

Bundan şoñra “Yā Mālik! Bil ben seni şol bilāda gönderdim ki senden evvel taḥḳīḳ ol bilāda cūd u ‘adl ile muttaşıf devletler gelmiştir. İmdi nās seniñ umūrına naẓar iderler. Senden evvel gelen vālīleriñ umūrına sen²¹ naẓar ider olduḡuñ gibi ve saña daḡı seniñ anlarıñ ḥaḳḳında didiğini dirler. Eger sen nāsın ‘ādet-i ‘ibād üzerine Cenāb-ı Ḥaḳḳ’ın anları me‘lūf itdiği aḥvāle şalāḥ ile²² naẓar ider iseñ muḳābele-i bi’l-mişle [A 5a] nā’il olursun. Bu taḳdīrce seniñ **[İ 5a]** ‘indinde ser-māyeniñ her şeyden ziyāde ‘azīz ve sevgilüsü ‘amel-i şālīḥ olmak gerekdir. Bunlarla ber-ā-ber hevāna mālīk olup

¹⁵ infāz-ı: infāzan İ.

¹⁶ bir müddetden berü : bir müddeden berü İ, -R.

¹⁷ bi-‘ibāretihā: bi-‘ibāretihi R.

¹⁸ teyessür-i: müyesser İ.

¹⁹ ḳalbi: ḳalb İ.

²⁰ Tırnak içerisindeki ilk hitapta Muhammed Suresi 7. ayet ve Yusuf Suresi 53. ayete işaret vardır.

²¹ sen: -R.

²² ile: -İ

nefsini saña helâl olmayan şeyden men' idesin. İşbu men'-i nefis maddesinden murād; gerek maḥabbet ve gerek ikrāh itdigiñ ef'āl ü a'mâlde inşâfla mu'âmeledir ve ḳalbiñi re'âyâ üzerine rahmet ü maḥabbet ü luṭfla me'lûf idüp muṭlakâ yırtıcı arslan gibi anlarıñ ekliyle iğtinām idici olma. Zîrâ re'âyâ iki sınıfdır. Bir sınıfı dîn ḳarındaşın ve bir sınıfı ḥilkatde nazîr ü mişliñdir ve bunlarda zelle vü kuşûr çok vukû' bulur ve anlar için 'ilel 'arız olur ve ellerinden ḳaşd u ḥaṭâ zuhûr ider. Ancak sen Allahu 'Azîmü's-şân'ın 'afv u mağfiretinden saña i'tâ olunmasını sevdiğin ve taleb eylediğın ḳadar 'afv u şafḥını anlara daḥı vir. Zîrâ sen anlarıñ fevḳinde ve seniñ fevḳinde ulu'l-emr [A 5b] ve ulu'l-emriñ fevḳinde daḥı ḳudret-i **[İ 5b]** İlahiyye olmağla muḥaḳḳaḳ seni anlarıñ işlerine kifâyet itdirir ve seni anlar ile imtiḥân ider. Sen nefsinı elbette ğaḳabu'llâh için naşb itme. Zîrâ seniñ için taḥammül-i 'uḳûbet-i İlahiyyeye iḳtidâr olmadığın mişillü 'afv u merḥamet-i Rabbâniyyeye daḥı ğinâ yokdur ve 'afva nâdim olma ve 'uḳûbete sevinme ve sence icrâsında suhûlet olan emr-i ğaḳabda sür'at itme ve ben emîrim²³, emr iderim ve maḥall-i itâ'atim dime. Zîrâ bu şeyler ḳalbe fesâd ve dîne za'f îrâsıyla Ḥaḳḳ'ın ğayrıya taḳarrubı mücib olur ve saña salṭanatdan übbehet yâḥûd bir sū'-i ḥâṭıra ḥâdiş olduğı ḥâlde fevḳinde olan Allâhu 'Azîmü's-şân'ın 'azîm mülkine ve ḳudret-i bâhiresine nazar-ı diḳḳatle bakup sen nefsinde ḳâdir olamadığın şeylere Cenâb-ı Ḥaḳḳ'ın ḳâdir olduğın iz'ân eylediğın şüretde seniñ bu vaḳtiñ seni sū-i ḥâṭıradan ve nefsinı mağrûr olduğı sey'lerden men' ider **[İ 6a]** [A 6a] ve senden ya'nî 'aḳlından ğiden şeyi saña i'âde ider.²⁴ Cenâb-ı Ḥaḳḳ'a maḥşûş olan 'azamet ve ceberût şıfatlarına teşebbûhden ḥazer eyle. Zîrâ Ḥaḳḳ Te'alâ ehl-i ceberûtı zelîl ve mütekebbirini ḥor u ḥaḳîr ider ve sen müṭâla'a-i kibriyâ ve 'azamet-i İlahiyyede inşâf ideceğın gibi nâsın ḥaḳḳında daḥı gerek kendi nefsinde ve gerek ḥavâşş ehliniñ ve re'âyâdan kendülerine maḥabbet itdikleriniñ nefislerinden inşâfla mu'âmelede ol. Zîrâ sen eger men' olındığın şeyleri işleyüp inşâf eylemez iseñ zulm itmiş olursın ve ḥâlbuki her kim 'ibâdu'llâha zulm ider ise aña ḳullarından mâ'adâ Cenâb-ı Ḥaḳḳ daḥı ḥuşûmet ider ve Cenâb-ı Ḥaḳḳ celle ve 'alâ ile muḥâşama ideniñ ḥücceti bâṭıldır ve bu ḥâlde olanlar ḥaḳḳında tevbe ve nedâmet idinceye ḳadar mu'âheze-i İlahiyye vardır. Zulm üzerine olmak gibi ni'met-i İlahiyyeyi tağyîr ve naḳmetini ta'cîl ider bir şey yokdur. Zîrâ Cenâb-ı Kibriyâ **[İ 6b]** mazlûminiñ [A 6b] du'âlarını işidici ve zâlimleri ğoricidir. Sence ihḳâḳ-ı ḥaḳḳa tavassuṭ umûruñ ziyâde sevgilüsü ve 'adâletiñ ta'mîmen icrâsıyla re'âyânın rızâsını cem' idicisi olmak lâzımdır. Zîrâ 'ammeniñ ğücenmesi ḥavâşşın rızâsını maḥv ider ve eger ḥavâşşa ḥiddet ü ğaḳab ḥâşıl olur ise 'ammeniñ rızâsı anı setr eyler ve ra'ıyyeden bir kimesne ḥavâşş-ı ahâliye nisbetle bolluḳ zamânında vâlî üzerine me'ûnet cihetinden ziyâde ağırlık verici ve vaḳt-i ihtiyâcda pek az mu'âvenet eyleyici ve inşâfa ziyâde kerre ile bakıcı ve talebinde ziyâde cebr ile kendüsine bir şey virildiğın vaḳtde az şüḳr idici ve bir şeyden men' olındığın ḥâlde 'özü dilemekde çok²⁵ ağır tavrancı ve dehrin fenâlığı vaḳtinde ziyâde şabr itmeyici olamaz. Zîrâ 'amûdu'd-dîn ve cümme'u'l-müslimîn ya'nî ehl-i dîniñ re'ts ü müdîri ve ḥaşımları üzerine re'y ü tedbîr **[İ 7a]** idicisi ümmet ṭarafından şıfat-ı 'amme ile muṭṭaşıfdır. Seniñ diḳḳat ü meylin anlarıñ ṭarafına olsun. Re'âyânın

²³ emîrüm: âmirüm İ.

²⁴ ider: eyler A, R.

²⁵ çok: ḥavf İ.

senden [A 7a] uzak olanları ziyāde fenāları seniñ yanında nāsı ta'yīb eylemegi isteyenlerdir.²⁶ Gerçi nās için 'ayblar vardır. Ancak vālī anları setre eḥaḳdır. Saña zāhir olan aḥvāl-i mestüre-i nāsı seniñ için taḥhīr itmek lāzım olduğındañ senden 'aybları mestūr olanların sırlarını muṭlaḳa keşf eyleme. Çünkü Cenāb-ı Vācibü'l-vücūd seniñ üzerine ḡā'ib olan aḥvāle senden bedel-i ḥükm eyler ve kudretiñ olduğu meretebe setr-i 'uyüb eyle ki Cenāb-ı Ḥaḳḳ daḥı seniñ de re'āyādan mestūr olmasını istediğini aḥvālī setr eylesün ve nās beyninde olan ba'zı ve kīn ve 'uḳdelerini ḥall ve senden ḥuṣūmet-i aḥz-ı intikāma sebep viren şeyleri ḳaṭ' eyle ve 'indinde sılhḥatı taḥaḳḳuḳ itmeyen her bir şeyden **[İ 7b]** mübā'adet üzre olup ḡammāz u nemmāmın ilkā'atını taṣdīḳde 'acele itme. Zīrā ḡammāz u nemmām olanlar ḥaḳḳı setr iderler. Velez zāhirde ehl-i naṣīḥat şüretinde olsalar bile ve meclis meşveretine baḥtıl olanları idḥāl eyleme.²⁷ [A 7b] Seni faẓldan²⁸ döndürür ve faḳr ile ḳorḳudur ve ḳorḳaḳ olanları daḥı meclis meşveretine getürme. Zīrā umūrını taṣ'īb eylerler ve ḥarīṣi daḥı meclisine alma. Zīrā cevır ile ḥarīṣ olduğu şeyi saña tezyīn eyler. Ḥaḳḳ bu ki buḥl ve cebīn ve ḥırş muṭlaḳa ḥaḳḳ üzerine sū'-i zannı mūcib olan şıfāt-ı ḥabīşedendir. Vezīrleriñ ziyāde şerīri senden evvel olan eṣrāra vezīr olanlar ve anlara ḡünāḥda şirket eyleyenlerdir. Bu ḥālde bulunanlar saña yār olmaz. Zīrā anlar ḡünāḥıñ 'avenesi ve zālimleriñ ḳarındaşlarıdır. Sen anların yerine ḥayrlusını bul. Re'y ve nüfūzda, anlar gibi olsun. Ancak meyl ve ef'āl ve ḡünāḥdan bunların üzerine anlar gibi bir şey²⁹ **[İ 8a]** bulunmasın ve zālimle zulmi ve ḡünāḥkāra ḡünāḥı irtikābı vaktinde anlara mu'āvenet eylemiş olmasın. İşte bu ḳabīlden olanların idāresi seniñ üzerine ḥafīf ve i'āneleri ziyāde laṭīf olup ḥaḳḳın ḳulūbını saña celb ile ḡayrıdan ziyāde seniñle³⁰ [A 8a] ülfet iderler. Bu ḥālde olanları ḥalevāt ve meşverātına maḥşūş ḳıl ve bunlardan ṣoñra bunlardan seniñ 'indinde ḥayrlusı icrā-yı ḥaḳda iḳdām ideni ve Cenāb-ı Ḥaḳḳ'ın evliyā için mekrūḥ ḳıldığı şeylerden hevā sebebiyle vāḳi' olıcı ḥālleriñ ḥīn-i vuḳū'ında saña müsā'ade itmeyüp ḥaḳḳı beyān eyleyen olsun ve ehl-i vera' u şadāḳatdan olanlara yakın olup seni işlemediğini şeyi bātıl ile medḥ ü ṣenā itmemeleri için kendülerini irzā eyle. Zīrā keşret-i medḥ ü ṣenā te'aẓzuma sebep olarak insānı 'izzetden düşürür ve seniñ 'indinde a'māl-i ḥasene şāḥibiyle ḡüneḥkār **[İ 8b]** bir olsun. Zīrā bu ḥāl, ehl-i iḥsānı iḥsāndan teb'īd ve ehl-i isā'eti isā'ete terḡīb eyler ve anların her birerlerini³¹ nefşlerini ilzām eyledükleri 'amelleriyle ilzām eyle ve bilmiş ol ki vālī üzerine re'āyāyı muḳaddemā nā'il olmamış oldukları iḥsāna nā'il ḳılmaḳdan [A 8b] ve tedārik-i me'ūnet esbābını taḥfīfden ve anların ḥaḳḳında olan istikrāḥı terkden ziyāde da'vet idici şey yokdur. Bu taḳdīrce seniñ üzerine re'āyānıñ ḥüsn-i zannını cem' idici ḥālīñ sende ḥuṣūlī lāzım bilinsün. Zīrā ḥüsn-i zann senden³² büyük şū'ūbeti ḳaṭ' u def' ider. Taḥḳīḳ seniñ ḥüsn-i zannına eḥaḳḳ olan seniñ yüzinden mübtelā olduğu ḥāle taḥsīn iden ve sū'-i zannına müsteḥaḳ olan daḥı seniñ yüzinden mübtelā olduğu ḥālī fenā ḡörenlerdir.³³ Sen bu ümmetiñ şudūrına ve anlarda ülfetiñ ictimā'ına ve anıñ

²⁶ isteyenlerdir: isteyenlerde İ.

²⁷ eyleme: eyle İ.

²⁸ faẓldan: faẓlından İ.

²⁹ bir şey': -R.

³⁰ ḡayrıdan ziyāde seniñle: ḡayrıdan seniñle ziyāde İ.

³¹ birerlerini: birbirlerini İ.

³² senden: -R.

³³ ḡörenlerdir: ḡörendir R.

üzerine re‘āyânîñ huşûl-i şulhına bâ‘iş olan **[İ 9a]** ‘amel-i şâlihî bir lahza nokşân eyleme ve sünen-i³⁴ sâlîfe-i mezkûreyi bir şey ile bozacak bir sünnet ihdâs eyleme. Çünkü şevâbî o sünneti ihdâs idene ve günâhı andan nokşân itdigin için seniñ üzerine olur. Nâsîñ senden evvel bulunduğı **[A 9a]** hâli te’yîd ve bilâdının emr-i şalâhını teşyîd için medâris-i ‘ulemâ ve maḥabbet-i ḥukemâyı teksîr eyle ve ma‘lûm ola ki ra‘iyye ṭabaḳât-ı ‘adîde üzerinedir. Anların ba‘zısı dîger ba‘zıları olmaduḳça şalâḥ ḥâşıl olmayacağı gibi yek dîgerine ihtiyâcdan daḥı berî olmazlar ve Cenâb-ı Ḥaḳḳ’ın ‘askeri ve ‘avâmm u ḥavâşşîñ kâtibleri ve kuzâtın ‘adilleri ve müdürlerin ehl-i rıfḫ u inşâfı ve İslâm ve ehl-i zimmetin cizye vü ḥarâc virenleri ve ticâret iden ve şan‘atları işleyenleri o re‘āyâdandır ve bir ṭabaḳası daḥı faḳr u ihtiyâcda olanlarıdır ki bunların her birerlerinin³⁵ ešhâm-ı muḳaddere ve maḥdûde **[İ 9b]** ve farîzalarını Cenâb-ı Ḥaḳḳ Kitâbında ve peygamberi şallâllâhu ‘aleyhi ve sellem kendülerinden ‘ahd olarak ‘indimizde maḥfûz bulunan sünnet-i şerîfelerinde taḥşîş ü ta’yîn buyurmuşlardır. ‘Asker, Cenâb-ı Ḥaḳḳ’ın izniyle ra‘iyyenin muḥâfızı ve memâlik ve vülâtın zîneti³⁶ **[A 9b]** ve dîniñ ‘izzeti ve ṭarîḳ-i emânetidir. Ra‘iyye bunlarsız kâ‘im olmadığı gibi ‘asker daḥı kâ‘im olamaz. Ancak Cenâb-ı Ḥaḳḳ’ın anlar için iḥrâc itdigi ḥarâc ile kâ‘im olurlar³⁷ ve düşmenleri üzerine kuvvet bulurlar³⁸ ve anlara lâzım olan şeye aña i‘timâd ile ihtiyâcdan berî olurlar. Ba‘dehu bu iki şıñf daḥı kâ‘im olamaz, illâ anların umûrdan ḥûkm eyledükleri şeyden cem‘ itdikleri menâfî‘ ve onların üzerine cüz’î ve küllî umûrlarında emîn oldukları üçüncü şıñf olan kuzât ve kitâb ve müdürân ile ḥâşıl olur ve bunların cümlesi kâ‘im olamaz, illâ muḥtâc oldukları şeyi cem‘ ile **[İ 10a]** soḳaḳlarında oturup gayrıların ḥâşıl idemedigi kesb ve şan‘atlarıyla anlara mu‘âvenet iden tüccâr ve aşḫâb-ı şan‘at ile olur. Bundan soñra i‘ânet ve inâyete muḥtâc olan şol ehl-i ḥâl ü meskenetdir ki³⁹ onların her birerleri⁴⁰ için gerek Cenâb-ı Ḥaḳḳ’dan vüs‘at ve gerek vâlî tarafından muḳadder **[A 10a]** olduğu kadar ḥaḳḳ-ı i‘ânet vardır. Vâlî, me‘mûrun min-‘indi‘llâh olduğu şeylerin ‘uhdesinden gelemmez. Cenâb-ı Ḥaḳḳ’dan isti‘âneye ihtimâm ve ḥaḳḳı icrâda nefsinı mecbûr-ı ikdâm ve kendüsine ḥafif ve yâḥûd şaḳîl gelen umûrda şabra kıyâm itmedükce ve ‘askerden seniñ ‘indinde Cenâb-ı Ḥaḳḳ’a ve resûline ve muḳtedâ-‘aleyh olduğuñ imâmıña ḳalben eñ ziyâde nâşih olan ve ḥilme efdall olup ḡazabda ‘acûl olmayan ve ‘özrleri ḳabûl iden ve zu‘afâyâ merḥamet eyleyen ve mu‘âmele-i ‘unfiyye ile şiddeti zâ‘il olmayan akvîyâyâ nazar-ı ḥaḳâretle baḳan zâtı vâlî naşb eyle ve ba‘dehu muḥâsebe **[İ 10b]** ve büyü-ı şâlihâ ve ḥıyâm-ı ḥüsn⁴¹ ve ḳudret ü şecâ‘at u seḫâvet ü semâḥat aşḫâb u ehline muḳârin ol. Zîrâ anlar kerem ü murû‘et şu‘beleridir ve soñra vâlidin evlâdının ḥâlini su‘âl ider gibi onların ḥâlini su‘âl idüp istinâd eyledükleri kuvvetden tolayı **[A 10b]** anları tekdîr ve mu‘âhede itdigin şeylerden tolayı daḥı lutfen azucuk taḥḳîr eyleme. Bu ḥâl anları saña bezl-i naşîḥat ve ḥüsn-i zanna celb ider. Umûr-ı külliyyelerinden yorılup umûr-ı cüz’iyyelerini tefakḳuddan el çekme. Zîrâ umûr-ı cüz’iyyede seniñ lutfuñdan anlara

³⁴ sünen-i: sen İ.

³⁵ birerleriniñ: birileriniñ: A, R.

³⁶ zîneti: -R

³⁷ olurlar: bulurlar R.

³⁸ ve düşmenleri üzerine kuvvet bulurlar: -R.

³⁹ ki: -İ.

⁴⁰ birerleri: birileri: A, R.

⁴¹ ḥüsn: ḥasene A, R.

menfa‘at hâşıl olıcağ umûr-ı cesîmede anlarca ğınâ gelmeyecek mahall u mevķī‘ vardır. Velâkin rû‘esâ-yı ‘askerîni anlara ziyâde mu‘âvenet iden ve efrâd-ı ‘askeriyye ile girüde kalan ‘iyâlleriniñ tevstî-i⁴² dâ‘ire-i ta‘ayyüşlerine sa‘y ve dikkat eyleyenlerden ihtiyâr ve ta‘yîn eyle ki cihâd-ı a‘dâda himmetlerini birleştirsinler. Zîrâ [İ 11a] seniñ anlara merhamet idişñ anlarıñ kalblerini saña⁴³ ‘atf ider. Bunlarıñ toğrılığ vâfleriniñ üzerine itâ‘at ve devletleriniñ umûr-ı cesîmesini teshîle himmet ve me‘mûr oldukları hıdmetleri müddet-i mahşûşasında ikmâle ğayret eylemeleriyle şahih olur ve anlarıñ emellerini teksîr eyle ve şenâya lâ‘ik olanlarını senâ [A 11a] ve cezâyâ müsteħak olanlarınıñ cezâsını ta‘yîn ve icrâ eyle. Zîrâ ‘askerleriñ ef‘âl-i hasenesini keşret üzre zikr eylemek şecâ‘at ehlini şevķ ve⁴⁴ düşmeni ķahr idicileri ğayrete getirir. Bundan şoñra her ferdiñ cürmini bilüp ve anıñla aña mücâzât idüp bir şahşñ töhmeti için âharını mu‘âheze eyleme ve her müttehemiñ töhmetine lâ‘ik olan cezâyı icrâda kusûr itmeyüp bir şahşñ şerefi dahı seni anıñ cezâ-yı şağırini büyük görmege da‘vet eylesün ve töhmet-i ‘azîme cezâsını müttehemi vikâyeten tahfîf eyleme ve saña güçlük [11 b] viren ve şübhe getüren umûrı Cenâb-ı Hakk ve resûline redd eyle. Çünkü ‘âlî olan Allâh irşâdını murâd eylediği kavm için buyurmuşdur. Este‘îzu bi’llâh

”يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ“⁴⁵

Cenâb-ı Hakk’a reddiñ ma‘nâsı Qur‘ân-ı Kerîm’den ve resûline reddiñ ma‘nâsı sünen-i câmi‘a-ı ğayr-ı müteferriķasından [A 11b] ahz ile hüküm eylemek dimekdir. Ba‘dehu nâs beyninde hüküm itmek için kendüsine umûr müzâyâķa virmeyen ve muhâşamada ğazaba gelmeyen ve mütemâdî zillet çekmemiş olan ve hakkı fark itdiği vaktde haksızlığa haml itmeyen ve nefsinı tãma‘a meyl itdirmeyen ve ğâyet-i⁴⁶ umûrı anlamaga sa‘y eyleyen ve şübhehâtı hakķa tevfiķ ile hakķikat-i hâli istihrâc idebilen ve hüccec üzerine hüküm-i umûr iden ve mürâca‘at-ı haşmda mağlûb olmayan ve hakā‘ik-ı umûrı zâhire [İ 12a] çıkarmakda şabr idici bulunan ve beyân-ı hükmdde ziyâde toğrı olan ve keşret-i teşvîķ ü terğibe meyl eylemeyen ve re‘âyâ beyninde ve kendi nefsinde efđal olan zâtı hükme ihtiyâr eyle. Bu kabîlden olanlar az bulunur. Ancak bunlarıñ hîn-i naşbında mu‘âhedâtı teksîr ve ‘illet-i muzâyâķasını def’ idecek ve nâsa kendüsini muhtâc eyleyecek nafaķasını tevfir ile ber-â-ber [A 12a] muķarribleriniñ rûtbe ve hayşiyetlerine kendülerini tãma‘a düşürmeyecek mertebeye nâ‘il eyle ki yanında olan sâ‘ir ricâliñ i‘tibârına aldanmadan emîn olsunlar. Bu emre ziyâde nazar-ı dikkat lâzımdır. Zîrâ bu dîn hevâ ile ‘amel ider ve anıñla taleb-i dünyâ eyler eşrâr elinde pek kolay oldu. Bundan şoñra me‘mûrlarınıñ umûrına nazar-ı dikkatle bakup anlarıñ hâline ittilâ‘ kesb iderek istiħdâm eyle. Yoķsa mahabbeten ve hıdmet-i sâbıkalarına hürmeten istiħdâm eyleme. Çünkü [İ 12b] bunlar cevır ve hıyânet cümlesindendir. Tekaddüme istiħķâķı olan ve büyüt-ı şâliha ve ehl-i hayâ vü tecrübeden bulunanları

⁴² tevstî-i: -R.

⁴³ kalblerini saña: saña kalblerini İ.

⁴⁴ şevķ ve: şevķe İ.

⁴⁵ Nisa suresi 59. Ayetten kısmî iktibas: “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü’l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah’a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah’a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeldir.”

⁴⁶ ğâyet-i: ‘inâyet İ.

ta'yîn ü istiḥdām eyle. Zîrā bu kabîlden olanlar ziyāde ahlāk-ı kerîme ve mücānebet-i şāḫīḥa ve şeref ü aşâletleri cihetiyle cür'et-i ḳalîle ve 'avākīb-ı umûra dikkat-i balîḡa şāḫibleridir.

Ba'dehu bunların me'âşını teḳşîr eyle. Zîrā teḳşîr-i me'âş anların nefslerini [A 12b] ıslāḥa kendülerine kuvvet virir ve yed-i irādelerinde bulunan mâlî eklden ihtiyâclarını def' ider ve emîrine muḥālefetleri veyāḥūd emānete ḥıyānetleri ḥālinde sence icrā-yı ḥükme ḥüccet olur ve bunların ḥarekâtını teftîş için üzerlerine ehl-i şıdk u vefādan zātlar ta'yîn eyle. Her ne kadar kendülerini istiḥdām için re'âyā ḥaḳkında rıfk ve emāneti ve 'avenelerinden teḥaffuz üzre olmadığı ḥafıyyen ve desîseten saña te'ahhüd itseler daḥı ve eger bunlardan birisi cem'ine me'mûr olduğu mâla [İ 13a] ḥıyāneten el uzatmak töhmetiyle aḥz olunur ise anıñ üzerine nazar-ı dikkati iḥyā ile bu bâbda saña bir şāhid kāfidir. Anıñ bedenine⁴⁷ ve 'ameline lâ'ik olan mücāzâtı icrāda ve bundan başka mevki'-i siyāsete iḥzār eyle. Üzerine nişāne-i ḥıyāneti ta'lîk ve 'ār-ı töhmeti ta'vîk eyle. Fe-emmā ehl ü 'iyāliniñ şalāḫını müceb olacak ḥālî daḥı teftîş üzere ol. Zîrā anıñ ve ehliniñ şalāḫında anların ḡayrıya şalāḫ [A 13a] vardır ve anların ḡayrıya şalāḫ olamaz, ancak şu mu'āmeleniñ icrāsiyla olur. Zîrā nāsıñ cümlesi maḳām-ı ḥilāfetin ve ehliniñ 'iyālidir ve celb-i ḥarācdan i'mār-ı 'arza daha ziyāde dikkat eyle. Zîrā ḥarāc ancak 'imāret-i 'arzla ḥāşıl olur. Her kim arzı i'mār itmeyerek ḥarāc ṭaleb eyler ise bilādî ḥarāb ve 'ibādî helāk itmiş olur ve şevket-i ḥükümeti mutlakā istikrār itmez ve eger re'âyā [İ 13b] kendilerine 'arız olan şikket ve 'illet inkıṭā'-ı şirbden yāḥūd başka ḡuşşadan ve ḥāşılât-ı arzıyyeniñ azlığından veyā maḥşûlât-ı arzıyyeyi suyuñ iḥāta ve istilāsından veyāḥūd ḳaḥṭ-ı maṭar sebebiyle maḥşûlâtın telefiden şikāyet⁴⁸ iderler ise anların umûrını ıslāḥ için murād itdiğiñ kadar şeyi anlardan taḥfîf eyle ve me'ûnet [A 13b] yüzünden taḥfîf itdiğiñ şey saña şakîl gelmesün. Anların ḥüsn-i şebâtını celb eylemek lâzımdır. Zîrā kuvvet-i mevcûdeleriyle bilādınıñ i'mārında ve tezyîn-i vilāyetinde saña 'ā'idlerdir ve senden istifāza itdikleri⁴⁹ ve ḥüsn-i ḥimāyetin 'adālet⁵⁰ sebebiyle 'indlerinde ḥāzırladıkları erzākıñ faẓl u kuvvetine i'timādlarına ve ḥaḳlarında gösterdiğiñ mu'āmele-i rıfkıyye vü 'adliyyeye ḥāşıl itdiğiñ ve da'vet itdigün⁵¹ şeylerde kendülerine ḥāşıl itdigün vüşûk u emniyyete mebnî seni zafer-yāb iderler. Ḥāl böyle ise de çok [İ 14a] kerre ḥādîş ü vāḳi' olur ki sen anların üzerine kendi rızālarıyla ḳabûl itdiklerinden ziyāde şey taḥmîl idersin. Ancak ma'mûriyyet-i mülkiyye bu taḥmîl ideceğiñ şeye taḥammül ider. Arzıñ ḥarābiyyeti ehliniñ faḳrından ve ehliniñ faḳrı arzıñ ḥarābiyyetinden ve vülātın isrāfı⁵² zevāllerini mütālā'a itmeyüp cem'-i māl üzerine nefslerini isrāf eylemelerinden [A 14a] ḥāşıl olur ve kâtibleriñ ḥāline daḥı⁵³ baḳup umûrına ḥayrlularını ta'yîn eyle ve mekā'id ve esrārını ḥāvî olan mektûbâtı bir zāta taḥşîş eyle ki o zāt ahlāk-ı şāliḥā ile muttasıf olup nazar-ı kerāhetle baḳıcı olmasun ki seniñ üzerine nās içinde ḥilāf-ı

⁴⁷ bedenine: boynına R

⁴⁸ şikāyet: sebebiyyet İ.

⁴⁹ itdikleri: itdiğiñ A.

⁵⁰ 'adālet: -R, -İ.

⁵¹ mu'āmele-i rıfkıyye vü 'adliyyeye ḥāşıl itdiğiñ ve da'vet itdigün: mu'āmele-i rıfkıyye vü 'adliyyeye ḥāşıl itdiğiñ İ: -R.

⁵² isrāfı: -R, -İ.

⁵³ Daḥı: -A.

umūra ve saña gelen mektübâtı irâ'ede ve cevâblarını senden toğrı olarak taħrîrde ve seniñ için aldığında ve seniñ tarafından virdigine kuşur itmesün ve seniñ haqqında i'timâdât-ı hâşılasına za'f getürmeyüp [İ 14b] saña müte'allık olan emri toğrıca ifâde eylesün ve kâffe-i hâlde nefsinin miqdârını bilsün. Zîrâ nefsinin miqdârını bilmede⁵⁴ câhil olan, ğayrının miqdârını bilmede echeldir. Bundan soñra anları ya'nî kâtiblerini sen kendi firâset ve istikâmet ve hüsn-i zannın üzerine ihtiyâr eyleme. Zîrâ halk kendi dirâyet ve hüsn-i hizmetleriyle vülâtin firâsetlerine [A 14b] kendülerini begendirirler. Beyân eyledigim şeylerden ziyâde naşihat olamaz. Velâkin sen anları senden evvel şâlihîne⁵⁵ itdikleri hizmetlerle tecrübe eyle ve 'âmme içinde eşer-i hüsn üzre gidenlerini⁵⁶ ve emânet yüzinden ma'rûf olanlarını kaşd u ta'yîn eyle. Zîrâ şu beyân olınan hâllerde bulunmaqlığın Cenâb-ı Haqq'a ve seni vâlî iden zâta şıdk, kavlı ü fi'line delîl olur ve umûrından her bir emrin üzerine ekâbir-i nâsdan zâtlar ta'yîn eyle ki mâ-fevkinde olanlar anları taħkîr ve mādûnında [İ 15a] bulunan ricâl-i keşîre daħı terzîl eylesünler⁵⁷ ve kitâbetde sence hâli⁵⁸ müşkil 'ukde vukû'ında sen anı bilmege sa'y eyle. Ba'dehu tüccâr ve ehl-i şınâ'atın hâlini taħkîk iderek anları hayr ile tevşîh eyle. Zîrâ ki anlar herkese menfa'at ve kolaylık hâşıl iderler. Bunların içinde muķîm ve mâlıyla mużtarib olanlar vardır ki her birerleri nâsa menfa'at ve kolaylık için kimesnenin gitmege cür'et idemedigi ve insânların geçemedigi cebellerden⁵⁹ ve ovalardan [A 15a]⁶⁰ ve deñizlerden⁶¹ ve karalardan ve kenâr⁶² ve uzak yerlerden celb-i mâl iderler. Bunların fenâlığından ve ğâ'ilelerinden havf ve haşyet olunmaz. Sâlim ü şâlih bir tâ'ifedür. Anların⁶³ umûrını sen huzûrında ve etrâf-ı bilâdında ma'lûm olan yerlerde teftiş eyle. Bunıñla ber-â-ber ekşerisinde dîk-i fâhiş ya'nî tam'a-ı fâhiş ve buhl-ı kabîh⁶⁴ ve kendü⁶⁵ menfa'atleri için ihtikârları ve şatdukları şeylerde hîle ve irtikâbları vardır. Bu ise nâsa [İ 15b] mazarrat getirir⁶⁶ ve vâlîlere 'ayb virir. Sen anları ihtikârdan men' eyle. Zîrâ Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem men' eylemiş idi. Eşahh-ı bey' mîzân-ı 'adl ile olan bey'dür ve narhı ne alan ve ne şatanın menâfî'ine çekme ve sen ihtikârdan anı men' itdikden soñra her kim anı irtikâbla halkı ızrâr ider ise anı derece-i lâ'ıktan ziyâde ve nokşân olmayarak 'azâb ve te'dîb eyle.

Ba'dehu tabaka-i süflâda olup kendilerinde hîle olmayan ve mesâkîn ü muhtâcînden [A 15b] ve ehl-i mużâyekadan ve bî-mekân zümresinden bulunanlar için Cenâb-ı Allâh'a ilticâ eyle. Zîrâ bu tabakada olanlar şabr u kanâ'at şâhibleridir. İmdi sen anlar için hıfzını taleb eyledigin haqqu'llâhı⁶⁷ Cenâb-ı Haqq daħı hıfz eyler ve

⁵⁴ bilmede: bilen R: bilmekte İ.

⁵⁵ şâlihîne: şâhibine İ.

⁵⁶ gidenlerini: kendinlerini A.

⁵⁷ eylesünler: eylesün İ.

⁵⁸ hâli: hâli.

⁵⁹ cebellerden: cibâl İ.

⁶⁰ Yazmada sehven 16. varak olarak numaralandırılmış ve buradan sonra numaraları aritmetik olarak devam etmiştir.

⁶¹ deñizlerden: deñizden İ.

⁶² ve kenâr: -İ.

⁶³ anların: anlar R.

⁶⁴ baħîl ü kabîh: buhl-ı kabîh A, R.

⁶⁵ kendü: -A, -R.

⁶⁶ getirir: getirüp İ.

⁶⁷ haqqu'llâhı: haqq-ı ilâhîyi İ.

bunları kendü beytû'l-mâlinde ve guzât-ı Müslimîniñ emvâl-i ğanîmetinden her belde de hişşedâr eyle. Zîrâ bunlardan uzakda olanları yakında olanlar gibidir ve her birisi [İ 16a] muhakkak⁶⁸ hakkını senden⁶⁹ talep eylese⁷⁰ gerekdir. Şevketiñ bunlardan seni ğâfil kılmaz. Çünkü seniñ mühim olan işleriñ çoklığı ile anlarıñ nafaqasını ta'zy'e kâdir olamazsın ve anlardan birine ziyâde himmet idüp dîğlerinden yüzini çevirme ve nâsiñ nazarında hakîr ü zelîl görünenleriñ ahvâlini dahı teftîş eyle ve emniyyet itdigiñ ehl-i haşyet ü tevâzu'dan zâtlar⁷¹ ta'yîn eyle ki⁷² anlarıñ hâllerini tahkîk ve saña ifâde eylesünler. Bundan sonra Cenâb-ı [A 16a] Hakk'a mülâkât idecegiñ günde i'tizâr idebilecegiñ şürette anlar hakkında mu'âmele eyle. Çünkü bunlar re'âyâ beyninde ğayrılarında inşâf u merhamet talep idici ve her hâlde hakku'llâhî ifâda Cenâb-ı Hakk'a 'özü eyleyici ol ve eytâm ile⁷³ şeyhûhet sebebiyle kendülerine rıfk gelmiş ve eşer-i hîleden berî olup yañlız irâde-i nefslerine muhtâc kalmış olanları [İ 16b] sen ta'ahhüd eyle. Bu emr, vülât üzerine pek ağırdır ve hâlbuki her hakkı ifâ itmek dahı ağırdır.⁷⁴ Ancak 'âkıbeti talep ve nefslerine sabr ve Cenâb-ı Allâh'ın haklarında olan va'dini taşdık idici⁷⁵ kavmiñ ağırlıklarını Cenâb-ı Allâh bî-şekk⁷⁶ tahfîf ider ve aşhâb-ı hâcât için dahı saña⁷⁷ bedel bir meclis tahşîş idüp ve sen zâtını dahı anlardan birisi 'add eyleyerek cümlesiyle bu mecliste oturup içlerinde seni halk iden Allâh'ın rızâsı için tevâzu' üze tur ve 'asker ve a'vânından muhâfız ve me'mûrların ahvâlini anlardan min-ğayrı [A 16b] cebrin tahkîk eyle. Tâ ki ketm itmeyerek saña vukû'âtı saña beyân itsünler. Ben Resûlu'llâh şalla'llâhu 'aleyhi ve sellem efendimizden⁷⁸ çok yerde işitdim ki buyurdılar “لَنْ تَقْدَسَ أُمَّةٌ لَا يَأْخُذُ الضَّعِيفُ فِيهَا حَقُّهُ”⁷⁹ ya'nî cebr olunmaksızın za'îfiñ hakkı kavîsinden [İ 17a] alınmayan ümmet taqdîs olunmaz. Ba'dehu anlarıñ huşûnet ve muhâlefetlerine tahammül idüp mu'âmele-i 'unfiyye vü ta'zyîkiyyeyi ber-ţaraf eyle. Bu hâl ile Cenâb-ı Allâh saña rahmetlerini mebzûl eyler ve tâ'atleriñ sevâbına seni lâ'îk kılar ve saña i'tâ olunan şeyden⁸⁰ sen dahı kolaylıkla virüp ve ifrât u tefrîtten hâzer eyle.

Bundan sonra seniñ umûruñ içinde sür'at-i ifâsı lâzım olan şeyler vardır. Anlardan bir takımını cevâben me'mûrlara yazılmasını kitâba tenbîh ve sipâriş itdigiñ ve bir takımını dahı aşhâb-ı hâcâtıñ saña 'arz itdikleri işlerdir. Bunları kendü a'vânına muhaşşas olan işler gibi [A 17a] tesviyye ve icrâ eylemek lâzımdır ve her günün işini her günde hatm ve imzâ eyle. Zîrâ her gün için iş vardır. Her ne kadar ra'îyye sâlim olduğı ve niyyet-i şâlihâ bulunduğı vaktiñ cümlesi memdûh ise de seniñ ile [İ 17b] Cenâb-ı Hakk'ın beyninde nefsiñ için şu işler ile iştiğâliñ eşnasımı ve sâ'atleriñ⁸¹

⁶⁸ muhakkak: senden tahkîk A.

⁶⁹ senden: -A.

⁷⁰ eylese: eyle A.

⁷¹ tevâzu'dan zâtlar: tevâzu' zâtları İ.

⁷² ki: -İ.

⁷³ ile: -A.

⁷⁴ ağırdır: ağır ise de İ.

⁷⁵ idici: -İ.

⁷⁶ bî-şekk: -A, -R.

⁷⁷ Saña: senden A.

⁷⁸ Sellem efendimizden: sellemiñ A.

⁷⁹ İbn Mâce, “Sadakât”, 17 (HADİSVERİTABANI, 22.08.2024).

⁸⁰ şey'den: şey'lerden İ.

⁸¹ sâ'atleriñ: sâ'attiñ İ.

efdali vaktlerin en eşrefi ‘add eyle ve senin Cenâb-ı Allâh’a ihlâş hâşş kıldığını vakt dağı hakka mahşûş olan borcını farzlarını ifâ itdiğin vakt olsun ve gece ve gündüzünü Hakk yolına şarf eyle ve Cenâb-ı Hakk’a takarrüb ideceğini şeyi eksiksiz ve gediksiz kâmilten kendü bedeninden bâliğan mâ-belağ i ‘tâ eyle ve nâs ile namâza kıyâm itdiğin vaktde anları tenfir ve taziyk eyleme. Zîrâ anların içlerinde ‘illet ve hâcet şâhibleri vardır. Cenâb-ı fâhrü’l-enbiyâ şalla’llâhu ‘aleyhi ve sellem efendimiz⁸² beni Yemen’e irsâl buyurdıkları vaktde anlar ile naşıl namâz kılmaklığını su’âl itdim. [A 17b] Anların en za’iflerinin şalâtı gibi kıl ve mü’minine en⁸³ ziyâde merhamet idici ol diyü irâde⁸⁴ buyurdılar.

Bundan sonra çok vakt re‘âyâdan ihtifâ eyleme. Zîrâ bu hâl [İ 18a] ya’nî vülâtın re‘âyâya görünmemesi anları taziyka ve umûrlarına kesb-i ma’lûmât itmemeye sebep viren şeylerdendir ve anlardan şaklanmaklık senin ma’lûmuñ kesb itdiğin şeylerden gayrısına inkişâ‘-ı ma’lûmâtını müceb olup bu tarîk ile küçük şeyi ve büyük şeyi; küçük ve çirkîn şeyi; güzel ve güzel şeyi; çirkîn iderler ve hakk bâtla müşâbih olur. Zîrâ vâlî beşer olduğu cihetle nâsın andan ketm itdikleri şeyleri bilemez. Muğârin-i hakk olan emriñ üzerinde bir nişâne⁸⁵ yokdur ki bu nişâne şıdkı⁸⁶ kizbden tefrikk itdiresün. Sen şu sıfat-ı âtiye ile muttasıf olan iki zâtın birisisin: ya nefsin hakk yolına şarf itmeye kaşd idensin. Böyle ise senin nâsdan gizlenmekliğñ kendülerine hakkı [A 18a] i ‘tâ itmekliğñ vâcib olanları mağmûm ve fi’l-i kerîmi mestûr eyler veyâhüd icrâ-yı hakkı [İ 18b] men’ ile mübtelâsın. Nâsı bundan sür‘atli senden hûkûkını istemekden men’ ider ve kendülerine ye’s virir şey yokdur. Hâlbuki nâsın sence ekser-i hâcâtı taleb-i rızk üzerine olmayup ancak ba’zı zulmlerin⁸⁷ üzerlerinden def’i ve mu‘âmele-i inşâfiyyenin celbine dâ’irdir. Bundan sonra dağı vâlî için bir takım şiddik ve havâşş vardır ki anlar içinde kimisi eyülik ile⁸⁸ ve kimisi zulm ve kıllet-i inşâf ile muttasıfdır. Bunların şüret-i te‘ayyüşini tefrikk eyle ki şu ahvâl-i muhtelifeniñ esbâb-ı vukû‘ı zâ’il olsun. Faakat anlar birisini senden kaç‘-ı kaç‘î ile münka‘ı kılma ki saña istinâd ile nâsdan müte‘allikini izrâr ya’nî iskâ-yı arâzî ve şirket-i ticâret gibi bir muşkâvele ‘akdi ile kendi meşakkat-i te‘ayyüşlerini gayırlara tahmîle ibtidâr itmesünler. Çünkü bu hâl anlar için senin derûnında⁸⁹ [A 18b] bir hüsn-i hıdmet olur ise de ‘aybı, dünyâ ve âhîretde senin [İ 19a] üzerine râci’dır ve hakk saña yakın ve uzak olanlardan her kime ‘â’id ise anı iltizâm eyle ve bu bâbda kemâl-i şabr u tedkîk ile akrabâ ve havâşşın⁹⁰ işlerini taharrî⁹¹ eyle. Ber-â-ber saña hâşıl olan meşakkatîñ ‘âkıbetini işleyenden taleb kıl. Zîrâ bunun ‘âkıbeti maqbûl olur ve eger re‘âyâ bunda saña hayf zannında olurlar ise ‘özrini izhâr iderek zannlarını ta’dil eyledığını takdîrce bu şüret anları hakka muttâlî kılup seni hâcetine îşâl ider

⁸² efendimiz: -A, -R.

⁸³ en: -İ.

⁸⁴ irâde: -A, -R.

⁸⁵ nişâne: nişân İ.

⁸⁶ şıdkı: şıdk İ.

⁸⁷ zulmlerin: zâlimlerin İ.

⁸⁸ ile: eyler İ.

⁸⁹ derûnında: dūnında A, R.

⁹⁰ havâşşın: havâşşın A.

⁹¹ taharrî: taharriyât İ.

Ve seni şulha da‘vet iden düşmenini def’ itme. Zîrâ şulhda Allâh’ın rızâsı vardır ve şulh ‘askerinin huzûrını ve seniñ meşakkatden râhatını ve bilâdının emniyyetini mücib olur ve şulhdan soñra düşmeninden hâzer-i küllî eyle. Hâzer üze ol. Zîrâ düşmen çok kerre igfâl kaşdıyla şulha [A 19a] taķarrüb ider. Dâ‘imâ ihtiyât üze ol ve anlara hüsn-i zann göster ve düşmeniñ ile beyninde muşâlaḥa-i [A 19b] ‘aķd ider yâhûd düşmenine bir zîmmet kayd eyler iseñ ‘ahdine vefâ ve emânet ile ri‘âyet eyle ve nefesine eylediğın ‘ahdiñ⁹² hilâfına hareket-i siper çek⁹³. Çünki nâsın hevâlarınıñ müteferriklığı ve re‘yeleriniñ perîşâniyyeti⁹⁴ üzerine şiddetle cem‘ olmaları Cenâb-ı Hâķķ’ın ta‘zîm ile emr eylediği mu‘âhede ve muşâlaḥa farzlarına ri‘âyete münâfidir ve hâlbuki ‘ahdde vefâyı Müslimîniñ dünında müşrikler daḥı iltizâm eylemişlerdir ve eger anlar nihâyet şulhda ḥaķlarında ğadrden şikâyet iderler ise sen zîmmetine ğadr ve anları ‘ahdiñle maġdûr eyleme ve düşmenine ihtilâl virme. Zîrâ ḥaķķu’llâh üzerine câhil ve şaķiden ğayrısı cûr’et eylemez. Tahķîķ Cenâb-ı Hâķķ ‘ahd ü zîmmetini emîn kılmışdır ve ‘ibâdî beyninde dâ‘ire-i muşâlaḥayı rahmetiyle tevsi’ [A 19b] ve ehl-i ‘ahdi mâni’leri ile ber-â-ber iskân içün maḥall-i maḥfûz eylediğinden ve bu dâ‘ire-i ‘ahdiyyeniñ civârında istifâza [İ 20 a] iderek anlar içün ḥavf-ı zulm ü ḥud‘a yokdur ve ‘ahdi ‘illet kabûl iden bir kavî ile takyîd eyleme ve te’kîd ve tevşîķden soñra daḥı mübhem söyleme ve seni ‘ahdu’llâhı bi-ġayrı ḥaķķın bozmaķlığı lâzım idici emr-i müşkile da‘vet eylesünler. Seniñ o müşkile şabrın nihâyeti saña feraḥı mücib olur ve bunun fażl-ı ‘âķıbeti tâbi’ olmaķlığı ḥavf itdigiñ ğadrden ḥayrlı olup seni min-ṭarafı’llâh bu bâbda olıcaķ mes’ûliyyetden ḥalâş eyler⁹⁵ ve bu fesh-i ‘ahd sebebiyle dünyâ vü âhiretiniñ feyzini giderme⁹⁶

Ve ḥelâl olmayarak sefk-i dimâdan⁹⁷ ictinâb üzere ol. Zîrâ bi-ġayrı ḥaķķın kan dökmeķden ziyâde sû-i ‘âķıbet ve zulm-i ‘azîme ve zevâl-i ni‘met ve inķitâ‘-ı müddete sebep olur şey yokdur. Hâķķ sübhânehu ve te‘âlâ yevm-i kıyâmetde kulları [A 20a] beyninde dökçükleri kanlardan muḥâkemeye mübâşeret idici olduğından⁹⁸ salṭanatını [İ 20b] ḥarâm kan dökmeķlikle kuvvetlendirme. Zîrâ bu hâl salṭanata za‘f ve rikķat getirir. Belki bütün maḥv⁹⁹ [u] izâle ile âḥara nakle sebep olur ve seniñ içün Cenâb-ı Hâķķ’ın ‘indinde ve benim yanumda isteyerek katl-i nefse cûr’etden ṭolayı ‘özr yoktur. Zîrâ bu emrde kışâş vardır ve eger katl bi’l-ḥatâya mübtelâ olur iseñ sen ‘aşâ ve seyf ve yediñle kendü üzerine ‘ukûbetde ifrât eyle. Zîrâ kendü kendüni mu‘âḥazenin fevķinde muķâtele vardır ve salṭanatın ‘azameti¹⁰⁰ seni vereşe-i maķtûlin ḥaķķını edâdan igfâl eylesün ve zinhâr nefsin seni kibre ve kibr virici şeylere ve keşret-i temeddühe düşürmesün. Çünki bu ḥâller¹⁰¹ iḥşân şâhibleriniñ iḥşânını maḥv içün şeyṭânın nefsinde eñ ziyâde fırsat ‘add itdigi ḥâllerdendir ve re‘âyâna itdigiñ iḥşânı başlarına kaķmaķdan ve yapıdığın şeyi ziyâdelendirmekden veyâḥûd [A 20b]

⁹² ‘ahdiñ: -İ.

⁹³ hareket-i siper çek: harekete ibtidâr itmiş olursın İ.

⁹⁴ perîşâniyyeti: perîşânlığı İ.

⁹⁵ eyler: ider İ.

⁹⁶ giderme: zâyî‘ itme İ.

⁹⁷ dimâdan: dimâ itmeden ziyâde İ.

⁹⁸ olduğundan: olduğın cihetden İ.

⁹⁹ maḥv: -A, -R.

¹⁰⁰ salṭanatın ‘azameti: ‘azamet ve salṭanatın İ.

¹⁰¹ ḥâller: aḥvâl.

müftehîrâne ta'dād itmekden ittikā [İ 21a] ve va'dinde vefā eyle. Çünkü başa kaçmak itdiğin¹⁰² ihsânı ibtāl ve ziyālendirmek nūr-ı Hakk'ı izāle ve va'dinde vefā itmemek Allāh'ın ve nāsın 'inde şiddet-i buğza bā'is olur. Nitekim Cenāb-ı Hakk āyet-i kerîmede¹⁰³ buyurmuştur “كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ”¹⁰⁴

Ve vaktinden¹⁰⁵ evvel umūrda 'aceleden ve imkānı hālinde¹⁰⁶ te'hîrden ve mübhem olan emri cebr ile izhārdan veyāhūd tebeyün iden emriñ derecesini tahfîfiden mücānebet ve her bir emri yerine ve 'ameli mevki'-i lāzımına vaz' ve ikā'a müdāvemet eyle ve nās beyninde 'ādet olan bir şeyi çok görmekten ve gözlere zāhir olup saña meşakkat viren şeyi daḥı setrden hāzer kıl. Zîrā bu hāl senden seniñ gayrıya 'ādet olur ve saña hakkı ile münkeşif olmayan umūrdan daḥı ittikā eyle ve mazlūm senden hişşemend-i inşāf olsun. Hāl-i 'unfuña ve şiddet-i [İ 21b] vechiñe ve satvet-i yediñe¹⁰⁷ ve lezzet-i lisānına mālîk ol ve bunların cümlesinde [A 21a] hareket ve satvetini men' ve te'hîr vāsıtasıyla kendi zātını muhāfaza eyle. Gāzabın kesb-i sükūnetle kendine mālî olıncaya kadar bunlara nefsin tarafından hūkm eyleme ki Hālîk'dan me'ādını tezekkür etmek¹⁰⁸ tekeşşür eylesün.

İmdi seniñ üzerine senden evvel gelen hükümet-i 'ādile ve sünnet-i fāzılayı ve Peygamberimiz 'aleyhi's-salātu ve's-selām efendimiziñ meslek-i sa'ādetini¹⁰⁹ veyāhūd Kitābu'llāhda olan ferā'iz-i İlāhiyyeyi düşünmek vācibdir. Bizim saña ta'lîm eyledigimiz şeylerden onların dāhilinde gördüklerine iktidāya ve saña itdigim bu 'ahdime nefsin için ittbā'a sa'y ü gayret eyle. [R 2] Nefsini hevāsına sür'atlendirdiğın vaktde saña 'illete maḥall kalmamak üzere ben nefsim için seniñ üzerine bu 'ahdîmi hūcjet-i kavîyye ittihāz eyledim. Her bir maṭlūb-ı ḥayr ihsān etmek üzerine rahmeti [İ 22a] sâbık ve kudreti 'azîm olan Cenāb-ı Allāh'dan kendi 'inde ve halkı arasında maḥbūl olan 'özrleri ikāmeye ve kulları beyninde hüsn-i şenāya [21b] ve bilād içinde ifā-yı eşer-i cemīle ve ni'met ü kereminiñ ziyādeligine ve beni ve seni sa'ādet ve şehādetle hatme nā'il eylesesini niyāz iderim. Bizler buña¹¹⁰ rağbet idicileriz. Ve's-selāmu 'ale'n-nebiyyi ve ālihi ve aşhābihi't-tayyibîni't-tāhirîn ve'l-ḥamdulî'llāhi Rabbi'l-'ālemîn.

Sonuç

Yapılan neşir, inceleme ve tarih araştırmasından birkaç sonuç çıkmaktadır: Türklerin İslam'ı kabulünden sonra gelişen ve elimize ulaşan metinlerde ahlāk üst çatısının altında siyasetname, ıslahatname, pendname/ nasihatname, layiha, sefaretname, vasiyetname, emirname, menakıp, öğütname gibi birçok isimle anılan ve birbirleri arasında geçişkenlik bulunan türler, Osmanlı Devleti'nde özellikle 17. yüzyıldan itibaren başlayıp Cumhuriyet'e dek süren belli bir amaca matuf, başta

¹⁰² itdiğin: -A, -R.

¹⁰³ āyet-i kerîmede: -A, -R.

¹⁰⁴ Saff suresi 3. Ayetten iktibas: “Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında çok çirkin bir davranıştır.”

¹⁰⁵ vaktinden: reftinden İ.

¹⁰⁶ imkānı hālinde: mümkün olduğu hālde İ.

¹⁰⁷ satve-i yedine: satvet ki R.

¹⁰⁸ tezekkür etmek: tezekkürin A, R.

¹⁰⁹ ve's-selām efendimiziñ meslek-i sa'ādetini: ve's-selāmın eşerini A, R.

¹¹⁰ buña: bu ḥuşuşāta İ.

devlet bürokratlarının başı çekmesiyle bir yazım geleneğine evrilmiştir. Hz. Ali'ye dayandırılan bir metnin tercümeler yordamıyla özellikle 19. yüzyılda yoğunlaşarak dolaşıma girmesi ve devletin en üst kademesine sunulması birkaç açıdan mühimdir: Bunlardan birincisi bu metnin bir layiha, bir ıslahatname olarak görülmesidir. Devlet işlerinin kötü gittiği zamanlarda klasik olana dönüş, geçmişe özlem, iyi örnek olarak addedilen döneme dönmek gibi refleksler, medeniyet kurmuş her toplumda görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Hz. Peygamber ve dört halife dönemi de Müslümanların büyük bir kısmı tarafından “asr-ı saadet” olarak adlandırılmış ve bir model olarak tarih boyunca örnek alınmıştır. Hz. Ali'nin de doğrudan devlet idaresine dair tavsiyeler barındıran bir eser bırakması, mezkûr zamanda toplumun çeşitli kesimlerinin dikkatini celp etmiştir. Zira bu yüzyıldaki mütercimlerden biri ulema sınıfından bir âlim, biri Mevlevî bir sufi, birisi ise validir. Hüsnü Paşa'nın bu tercüme-yi gerçekleştirmesinin bir sebebi de dönemindeki ıslahat hareketlerine birkaç açıdan destek vermek ve söz konusu ıslahatın meşruiyet zeminini güçlendirmektir. Hüsnü Paşa, gayrimüslimlere verilen hakların oluşturduğu tenkit ortamına Hz. Ali döneminden bir cevapla bu meşruiyeti sağlamaya çalışmıştır. Yüzyıllar önce bir valiye sunulan bir metnin yeniden bir vali tarafından tercüme edilmesi de manidardır. Mütercim, *Terceme-i Ahd-i Azîz*'in mukaddimesinde tercüme-yi umumun faydasına sunmak için gerçekleştirdiğini söylese de bunun örtük olan başka bir sebebi de devamlı mütalaa ettiğini dile getirdiği metni kendisi için tercüme etmiş olmasıdır. Zira tercüme faaliyeti, kaynak metne nüfuz için mühim bir çalışmadır. Başka bir muhtemel sebebi ise Hüsnü Paşa'nın Hz. Ali ile olan manevi bağı olabilir. Zira kendisi Rufai-meşrep bir sufi olması bakımından Ehl-i Beyt'e bağlılığı mevcut olmakla birlikte kaleme aldığı divanında da Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e olan sevgisi görülmektedir.

Eser, ilk bakışta sistematik bir yapı barındırmıyor gibi görünse de bütüncül bir okuma yapmak tercümenin iç içe geçmiş konularını birbirine bağlayacaktır. *Ahidname* metninin içerdiği konularda en dikkat çeken husus, toplumu oluşturan her unsurun birbirleri arasındaki münasebeti ve bu münasebetin maddi ve manevi zeminidir. Tüm bunlar organik bir yapı içerisinde birbiriyle bağlantılıdır; ordu için hazine, hazine için vergi, vergi için esnaf ve sanatkâr, bu düzenin yürütülmesi için de memur, hâkim, kâtip gereklidir. Esnaf, sanatkâr, ticaret erbabının rahatça ve düzenli bir şekilde alım satım yapabilmesi demek memur, hâkim ve kâtiplerin adaletli ve düzgün iş yaparak ordunun ayakta kalabilmesine denk düşmektedir. Bütün bu yapının tesisi ve sürekliliği için ise vali hem birtakım ahlâkî özelliklere sahip olmalı hem bazı bilgileri edinmeli hem de seçim ve denetim yapabilmelidir. Vali, iyi ahlaka sahip olmak için nefis mücadelesi yapmalı, salih amel işlemeli, kibirden ve günahlardan kaçınmalı, yönetilene merhamet göstermeli, insanlara eşit muamelede bulunmalı, halkın kusurunu örtmeli, eline-diline sahip olmalı, iyilik ve kötülük edeni birbirinden ayırmalı, toplumun sahip olduğu iyi gelenekleri bozmamalıdır. Vali; hâkimi faziletli insandan, vergi memurunu hayâli ve salih kişiden, kâtipleri emin ve hayırlılardan, kumandanları merhametlilerden seçmeli, bunların geçimini sağlayacak kadar gelirini sağlamalı ve denetimini istihbaratla gerçekleştirmeli ve liyakate dikkat etmelidir. Vali; cimri, korkak, ağgözlü kişilerle değil asil, cömert, değerli kişilerle münasebet kurmalıdır. Bütün bu sınıfların dışında kalan muhtaç, yoksul, engellilerin hakkını,

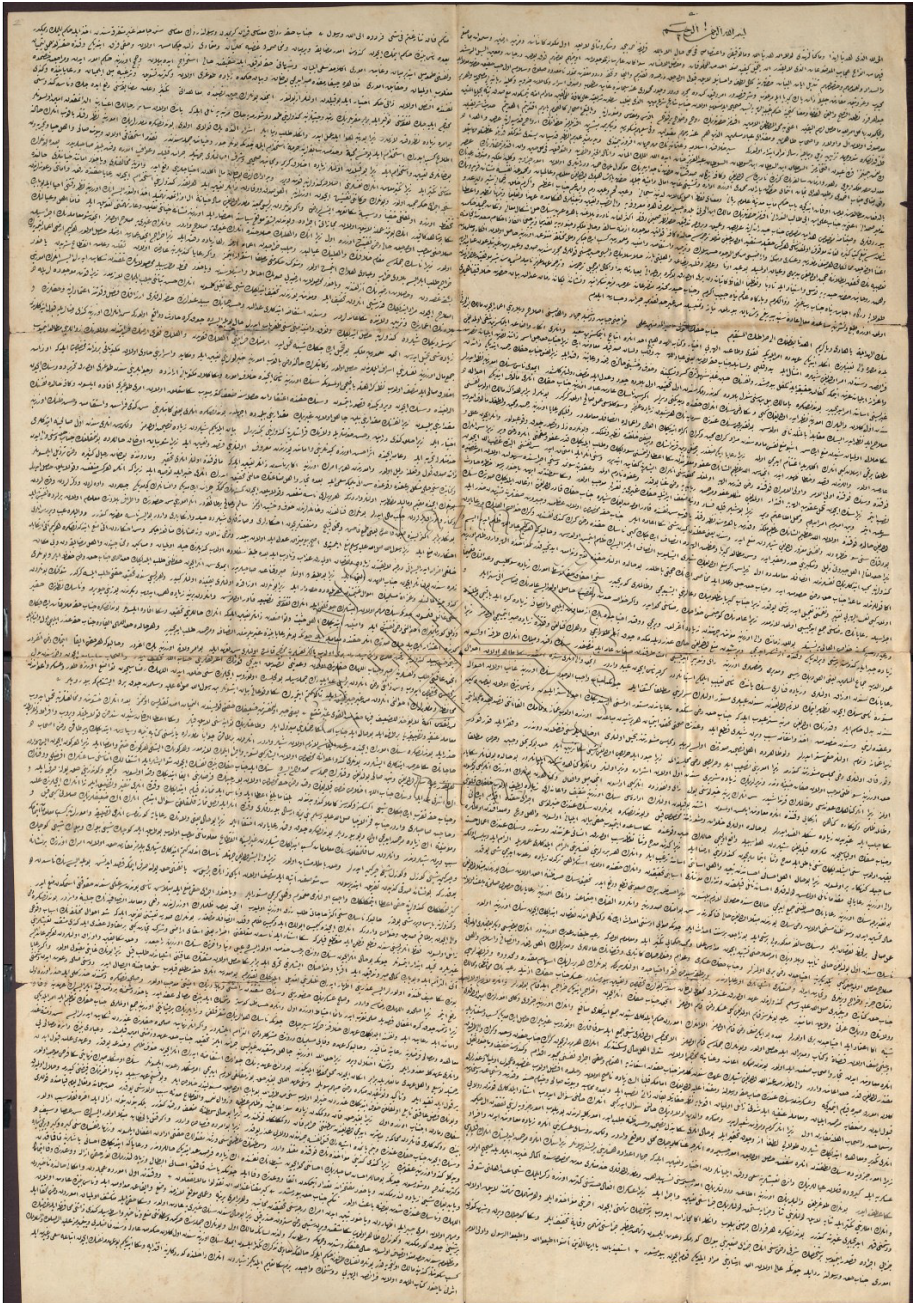
onlara maaş bağlamak suretiyle vermelidir. Böylece eserdeki ideal yönetim; iyi ahlak, doğru seçim, hak ve adalet, denetim konularına bağlı bir şekilde tasvir edilmiş olduğu aşikâr olur.

İleride yapılacak çalışmalar açısından bakıldığında hâlâ yazma hâlinde bekleyen, yayınlanmamış olan ahidname metinleri neşredilmeli, birbirleriyle karşılaştırılmalı, literatürdeki yeri mukayeseli olarak okunarak ortaya çıkarılmalıdır. Bu çalışmalar yapıldığı takdirde söz konusu metinlerin aktüel ve tarihî değerleri ortaya çıkacaktır.

Ekler**Ek 1: Hüseyin Hüsnü Paşa'nın Fotoğrafları**

Ek 2: Süleymaniye Kütüphanesi Hoca Ali Rıza Bey Koleksiyonu Numara 95'teki Nüshanın İlk Vараğı

Kaynaklar

- Ahmed Lûtfî Efendi. *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*. nşr. Münir Aktepe. 13 Cilt. Ankara: TTK, 1990.
- Ak, Murat. "Manzum Bir Ahlâk Metni: Hüsn-i Eser". *Sûfî Araştırmaları* 17 (Haziran 2018), 51-78.
- Ali b. Ebî Talib. *Ahidnâme Tercemesi*. İstanbul: Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi, B3308, 1a-47a.
- Avcı, İsmail. "Hikmetle Hükûmet Etmek: Hüseyin Şevket'in Hz. Ali'den Yaptığı Manzum Ahidname Tercümesi". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 74 (Haziran 2015), 151-169.
- Budak, Ali. *Ziya Paşa'nın İroni ve Parodi Şaheseri Zaferâme*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013.
- Ceyhan, Adem. "Nesrî'l-Leâlî Tercümesi (Osman Selâhaddin Dede)". *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. 07 Ağustos 2024. <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/nesru-l-leali-tercumesi-osman-selahaddin-dede>.
- Ceyhan, Adem - Elgeren, Fatma Şükran. "Osman Salâhaddin El-Mevlevî'ye Ait Olduğu Sanılan Bir Eser: Nesrî'l-leâlî Tercümesi". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 18/18 (Temmuz 2017), 29-84.
- Ceyhan, Adem - Kayaokay, İlyas. "Hz. Ali'nin Mısır Valisine Nasihatları: Ahd-nâme-i Emîrî'l-Mü'minin İmâm Ali". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 21/21 (Aralık 2018), 49-84.
- Çavîş, Abdülaziz. *Hazreti Ali Diyor Ki: Hazreti Ali'nin Mısır'a Vali Nasbettiği Malik bin el-Eşter'e Yazdığı Emirnamedir*. çev. Mehmed Akif Ersoy. Ankara: Diyanet İşleri Reisliği, 1954.
- Çavîş, Abdülaziz. *Anglikan Kilisesine Cevap*. çev. Mehmet Akif. sad. Süleyman Ateş. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1987.
- Çavîş, Abdülaziz. *Hz. Ali'nin Bir Devlet Adamına Emirnamesi*. çev. Mehmet Akif Ersoy. İstanbul: Doğan Güneş Yayınları, 1963.
- Çavîş, Abdülaziz. *Hz. Ali'nin Bir Emirnamesi: el-Evcine fi'l-İslam'an Es'ileti'l-Keniseti'l-Anglikiyye Anglikan Kilisesine Cevap İsimli Eserden*. çev. Mehmet Âkif Ersoy. İstanbul: Büyüyenay, 2015.
- Duman, Mehmet Âkif. *Fâzıl Dîvânı (Transkripsiyonlu Metin- İnceleme)*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Durmaz, Gülay. "19.Yüzyıla Ait Bir Mesnevi Örneği: Manzûme-i Hüsn-i Eser". *TİDSAD* 5/19 (Aralık 2018), 79- 96.
- Durmuş, İsmail "Nehcü'l-Belâga", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 32/538-540.
- Ebuziyya Tevfik. *Yeni Osmanlılar Tarihi*. haz: Yakup Öztürk. İstanbul: Kapı Yayınları, 2019.
- Feridun Ahmed Bey. *Mecmûa-i Münşeât*. 1 Cilt. İstanbul: Dârü't-Tıbâatî'l-Âmire, 1274 (1857/1858).
- Genç, Onur. *Hüseyin Hüsnî Paşa Dîvânı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- HADİSVERİTABANI, Hadis Veri Tabanı. Erişim 22 Ağustos 2024. <https://hadisveritabani.info/>

- Haskan, Mehmet Nermi. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*. 2 Cilt. İstanbul: Üsküdar Belediyesi, 2001.
- Hüseyin Hüsnî. *Terceme-i Ahd-i Azîz*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, 2684, 1b- 22a.
- Hüseyin Hüsnî. *Terceme-i Ahd-i Azîz*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Şeriyeye, 632, 1b- 22b.
- Hüseyin Hüsnî. *Terceme-i Ahd-i Azîz*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hoca Ali Rıza Bey, 95.
- İnal, İbnülemin Mahmud Kemal. *Son Asır Türk Şairleri : Kemalü's-Şuara*. nşr. M. Kayahan Özgül. 2 Cilt. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, 2000.
- Kandil, İsmail. *Meclis-i Mebusan'ın Çalışmaları (1914-1918)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Kuneralp, Sinan. *Son Dönem Osmanlı Erkan ve Ricali*. İstanbul: İsis, 1999.
- Kuntay, Mithat Cemal. *Namık Kemal: Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında*. 1 Cilt. İstanbul: Maarif Vekaleti, 1944.
- Kur'ân Yolu. Erişim 22 Ağustos 2024. <https://kuran.diyaret.gov.tr>.
- Küçük, Cevdet. "Abdülaziz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 1/179-185. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Mehmed Celâleddîn. *Ahidnâme*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Haşim Paşa, 51/1, 1a- 13a.
- Mehmed Celâleddîn. *Şerh-i Ahidnâme-i Ali Kerremallâhu Vecheh*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Esad Efendi, 3831/1, 1a- 30b.
- Mehmed Celâleddîn. *Şerh-i Ahidnâme-i Hazreti Ali*. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, 5355/9, 73a- 81a.
- Muhammed el-Feyyûmî el-Buldânî. *Vasiyetname ve Ahitname*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, 259, 1a- 29b. https://katalog.ibb.gov.tr/yordam/?p=1&dil=0&alan=tum_txt&tm=&q=buldani_Yz_000259_Yz_000259_Yz_000259
- Özaydın, Abdülkerim. "Eşter", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/486-487. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Özer, Ahmet. *Namık Kemal'in Mektuplarında Sosyal ve Siyasi Meseleler*. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Özcan, Abdülkadir. "Münşeâtü's-Selâtin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/20-22. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Öztürk, Ayşe. *Osman Salâhaddin el-Mevlevî'nin Ahd-Nâme-i Hazret-i Ali Tercümesi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Pakalın, Mehmed Zeki. *Hüseyin Avni Paşa*. İstanbul: Sait Matbaası, 1941.
- Sarıkaya Yıldırım, Meliha. *Türk-İslam Edebiyatında Hz. Ali*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Sevgi, Ahmet- Özcan, Mustafa. *Prof. Ali Cânîp Yöntem'in Yeni Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*. Konya: Sözler Basım Yayım, 1995.

Süreyya, Mehmed. *Sicill-i Osmânî*, nşr. Nuri Akbayan- Seyit Ali Kahraman, 3 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

Tercüme-i Ahidnâme-i Hazret-i Ali. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi: Nuruosmaniye, 791/6, 48b- 67a.

Terceme-i Ahidnâme-i Hazreti Ali. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Süleymaniye, 1057/1, 1b- 18b.

Tercüme-i Ahidnâme-i İmâm-ı Ali. İstanbul: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi: Nuruosmaniye, 3727/1, 1b- 28a.

Tietze, Andreas. *Mustafâ Âlî's Counsel For Sultâns of 1581 (Edition, Translation, Notes)*. 1 Cilt, Viyana: Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1979.

Arşiv Belgeleri

BOA, A.}MKT.MHM, No. 371, Gömlek No. 30.

BOA, A.}MKT.MHM, No. 138, Gömlek No. 42.

BOA, A.}MKT.MHM, No. 313, Gömlek No. 95.

BOA, A.}MKT.UM, No. 412, Gömlek No. 30.

BOA, İ.DH, No. 664, Gömlek No. 46241.

BOA, İ.DH, No. 683, Gömlek No. 47574.

BOA, İ.MMS, No. 25, Gömlek No. 1115.

BOA, İ.MMS, No. 27, Gömlek No. 1177.

BOA, İ.MMS, No. 17, Gömlek No. 712.

BOA, İ.MMS, No. 42, Gömlek No. 1735.

BOA, İ.MTZ.GR, No. 7, Gömlek No. 164.

BOA, MB.İ, No. 123, Gömlek No. 123.

BOA, ŞD, No. 1279, Gömlek No. 1279.

Extended Abstract

Hüseyin Hüsnü Pasha was a statesman and poet in 19th-century Turkish literature who wrote his poems under the pseudonym Hüsnî and compiled a dîwân. He served in various positions, especially as governor, in many parts of the Ottoman geography. It is accepted that 'Alî b. Abî Tâlib sent a letter also known in Turkish literature as *Amr-nâma*, *Ahd-nâma*, and *Vasiyat-nâma*, to Mâlik al-Ashtar, whom he appointed as governor (vâlî) of Egypt. Hüsnü Pasha translated this work from Arabic into Turkish. He performed this translation while he was serving as governor in Thessaloniki. He entitled the translation *Terceme-i Ahd-i Azîz* since he dedicated it to Sultan 'Abd al-'Azîz. The critical analysis of the translation mentioned above and the biography of Hüsnü Pasha constitute the subject of this study. I have located three copies of the above-mentioned translation in manuscript libraries, one of them in document form. The present article aims to create a critical text of the above-cited translation based on these copies and, to present the life of Hüseyin Hüsnü Pasha through archival documents and some previously overlooked sources. In this context, first of all, the importance of the Turkish tradition of political (siyâsat-nâma) and advisory (nasihat-nâma/ pand-nâma) texts will be briefly discussed in order to prepare the reader for the subject and to emphasize the importance of Ahdnâme translations. Afterward, in the first part of the present work, brief information will be given about Mâlik al-Ashtar and the translations of Ahdnâme in Turkish literature. The

translations, which increased especially in the 19th century, will be introduced in turn. In the second part, the biography of Hüseyin Hüsnü Pasha will be composed in the light of some archival documents that have not been used before and, Hüsnü Pasha's *Dîwân* and *Manzûme-i Hüsn-i Eser* will be summarily introduced. Thus, Hüseyin Hüsnü Pasha's family, working life and the people he was related to will be revealed. Some information about Hüsnü's literary personality is given. The third part is devoted to the analysis of *Terceme-i Ahd-i Azîz*, which consists of the main subject of this study. In this part, a general examination of the work will be made via the language of the work, its attribution to the author, content, title, and the person to whom it was dedicated will be analyzed. Since *Terceme-i Ahd-i Azîz* is prose, the subject of "seci" (a type of assonance art) has been emphasized. Just before the text section, the three identified manuscripts will be described. Finally, a critical text will be provided over the three manuscript copies that we have identified. In the conclusion, the reasons behind the translation of the *Ahdnâme* will be discussed from a historical perspective and the collective structure of the entire work will be pointed out, as well as further studies on the *Ahdnâme* literature. There were also discussions on what kind of need the translation was based on, how a historical text was seen by an Ottoman bureaucrat, and the relationship between the topics and concepts covered in the translation.